

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

PA4224

K44

1859

STANFORD
LIBRARIES

DE

FRAGMENTIS MANETHONIANIS

quae apud Josephum contra Apionem
I, 14 et I, 26 sunt.

P117-21

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AMPLISSIMO PHILOSOPHORUM MARBURGENSIUM ORDINI

AD

SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

RITE CAPESSENDOS

OFFERT

WILHELM KELLNER,

WITZENHUSANUS.

MARBURGI CATTORUM

MDCCCLIX.

STANFORD
LIBRARIES

FRANCIS & TAYLOR

100 N. 3rd St. Phila. Pa.

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

Argumentum.

I. Quaeritur, num Manethoniana nostra ad Judaeos pertineant .	p. 2
II. De Manethone	„ 11
1. Quis fuerit Manetho	„ 12
2. Quae Manethonis opera, quo modo ad nos pervenerint . .	„ 14
3. De Manethone scriptore	„ 17
III. Quae lux ex invidia inter Judaeos et Graecos exorta nostrae disquisitioni afferri possit	„ 25
1. Quid Josephum commoverit, ut Manethoniana in suum li- brum c. Ap. scriptum reciperet	„ 25
2. De odio inter Josephum et Apionem ejusque similes exorto	„ 26
3. De odio, quod Judaei apud veteres experti sunt	„ 32
4. De Judaeorum conditione, qua in Aegypto usi sunt . . .	„ 36
5. De Judaeis, qui graece de sua historia scripserunt . . .	„ 39
6. De cognatione, quae inter Manethonem et Graecos Alexan- drinos, Judaeorum adversarios, intercedit	„ 43
7. Num, quae Manetho de Hycsosis tradidit, ex Hebraeorum li- bris sacris repeti possint	„ 46
IV. Vocatur in judicium, num, quae Hengstenbergius de Manetho- nianarum reliquiarum aetate statuit, confirmari possint .	„ 52
V. Quid veri historiarum scriptor e fragmentis nostris haurire possit	„ 60

Fragmenta in quaestionem vocata, quae de populo quodam ex Aegypto migrante agunt, in libro Flavii Iosephi contra Apionem I, 14 et I, 26 continentur et Manethonem sacerdotem quendam Aegyptium, sub Ptolemaeo Philadelpho rege florentem, prae se ferunt auctorem. Iosephus ipse primus ea illustravit, tum diversis temporibus multi tractaverunt viri docti, nuperrime vir praestantissimus doctissimusque Lepsius perscrutatus est. Quae si, quanquam iterum in quaestionem vocata sunt, tamen a me denuo disquiruntur, hoc difficillimum subii opus, quam mihi in animo esset, omnia, quae latine vel graece de Iudaeorum rebus agerent, fragmenta colligere et in certum ordinem redigere.

Unde elucet disputandum mihi quum de aliis, tum de his fragmentis esse, quando, a quo orta sint et ad quem populum pertineant. Quamvis autem maximam iis asferre videatur lucem Lepsius, alio tamen loco ea collocanda esse, atque vir doctissimus instituit, suspicatus sum. Firmari autem videbatur mea opinio detecto quodam documento hieratice conscripto, quod Henricus Brugschius in libro inscripto „Zeitschrift für die deutsche Morgenländische Gesellschaft“ in linguam vernaculam vertit. Postremo non satis, qui adhuc quaestioni huic operam dederunt, quantus sit is, qui inter nostra et alia, quae de Iudaeis agunt, fragmenta intercedat connexus, animadvertisse mihi videntur. Quibus de causis, quum novam de his fragmentis disputationem institui posse putarem, a Lepsius sententia, quam insigni quodam modo firmavit, initium capere mihi proposui.

II.

Quaeritur, num Manethoniana nostra ad Judaeos pertineant.

Fragmentum, quod apud Josephum c. Apionem I, 14 reperimus, rege Aegyptio Timao, tradit, homines ex regionibus ad orientem versus ignobili genere facile ac sine pugna Aegyptum subegisse, crudelit se, regem tandem creasse nomine Salatim. Hunc M tum, Aegypti et superioris et inferioris dominum, m abuisse urbem ex antiquae theologiae traditione Av tam. Post Salatim etiam alios reges regnavisse, autem per quingentos un- decim annos hos reges Hycsosos nominatos in sua potestate Aegyptum hat vero bello conflato atque expeditione a regibus T reliquae Aegypti facta, sub rege Misphragmuthosi ¹⁾ ex tota fere Aegypto depulsos in Avari urbe inclusos esse. Inde quum eos non potuisset depellere, Tethmosim Misphragmuthosis filium, de obsidionis exitus despèrantem, pactum cum iis iniisse, ut sine ullo detrimento Aegyptum relinquerent alioque migrarent. Quo pacto inito in Syriam profectos in ea, quae hodie Judaea nominaretur, regione Hierosolyma urbem condidisse. Hanc narrationem, quae, quin a Manethone jam ad Judaeos relata sit, Josephus non in dubium vocavit, Lepsius ²⁾ non a Manethone quidem, sed a Josepho demum falso ad Judaeos relata esse contendit. Hycsos enim alium esse populum atque Judaeos, quorum quidem vera fiat mentio altera illa narratione, quae libro Josephi c. Ap. I, 26 continetur, arbitratur. Nam hanc veram Aegyptiorum traditionem de exitu Judaeorum esse exponit eamque cum iis, quae et per historicos Judaeorum scriptores et per monumenta Aegyptiaca confirmantur, consentire.

Cujus quidem Lepsii sententiae partem eam, qua in illa narratione priore Hycsosorum populus falso cum Judaeis com-

1) Cf. Theophil. ad Autolyc. III, 19.

2) Lepsius *Chronologie der Aegypter* I, p. 317 sqq. Knobel, *Exodus u. Leviticus*, Leipz. Hirzel 1857 p. 112 sqq.

positus fuisse asseveratur, concedendam esse disputatione nostra, ut spero, elucebit. Sed retulisse hanc priorem narrationem ad Judaeos Josephum demum, non Manethonem ipsum, hoc ne suspicari quidem licebit ei, qui quae ex ore Manethonis c. Ap. I, 15 a Josepho traduntur, perspexerit, nisi forte alium scriptorem ante Josephum Manethoniana commutasse putat. Haec enim verba I. I. proferuntur: *Φησὶ δὲ οὕτως (Μανεθῶν). Μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐξ Αἰγύπτου τὸν λαὸν τῶν ποιμένων εἰς Ἱεροσόλυμα ¹⁾ ὁ ἐκβαλὼν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου βασιλεὺς Τέθμωσις* Quae si quis Manethonis esse verba negat, merito quacrendum sit, quae Manethoniana omnino supersint. Neque id quod a Lepsio animadversum est, Josephum non Manethonis traditionem referre, sed suam vel alius cujusdam, propterea quod eam partem narrationis, qua pastores in Syriam profecti Hierosolyma urbem aedificavisse traduntur, suis verbis oratione obliqua usus nobiscum communicaverit, ne id quidem valet ad confutandos nos qui senserimus, aut Manethonianis apud Josephum nos placere, aut jam Manethonem sive alium, qui ejus narrationem commutavit, eam narrationem, in qua pastorum regum fit mentio, ad Judaeos retulisse ²⁾. Neque desunt, qui Josephum Manethoniana accurate excerptisse et exscripsisse comparatis locis, quos ex aliis scriptoribus desumpsit, concludant ³⁾.

Jam vero si ad alteram transimus relationem, haec c. Ap. I, 26. exponuntur: Regi Aegyptio, Amenophi, qui deos spectare concupierat, sacerdos Aegyptius persuasit, fore ut dii ab eo conspicerentur, si totam terram leprosis atque immundis hominibus vellet purgare. Rex autem omnes aliquo morbo affectos

1) Cf. L. Josuae Cp. XVIII, 28 et multos al. locos Jebus nomen antiquum Hierosolymorum, Cananitarum tempore usitatum.

2) Libero arbitrio alii quoque, si pars traditionis apta sententiae suae esse non videbatur, Manethonis verba Josephi esse voluerunt: cf. Knobel, Exodus et Leviticus p. 54: Daß die Hinweisung der Stelle auf die Assyrier nicht dem Manetho, sondern dem Josephus angehöre (Stark S. 87), soll noch bewiesen werden.

3) L. Schulze, De fontibus, ex quibus historia Hycsosorum haurienda sit. Berol. Schlewitz 1858 p. 4 §. 2.

congregari jussit atque octo myriadas in lapicidas ad Nilum misit. Graviter ibi laborantes, ut tanquam requiem sibi Avarim urbem, tunc a pastoribus desertam, concederet, regem imploraverunt. Quam in urbem ingressi secundum antiquam theologiam Typhonis appellatam, bellum contra Amenophim, sacerdote Heliopolitano Osarsiph duce, moliti foedus cum pastoribus Hierosolymitanis a Tulsis inierunt simulque cum his Amenophim cum filio m ad amicum deportaverat, ex regno in Aethiopiam Aegypto crudeliter perhi ejusque filio ex Aethiopia regressis omnes in si sunt.

Quam narrationem t tionem Aegyptiacam, quum jam Ewaldius (Gesch. d el II, p. 100 sqq. ed. alt.) octo protulisset rationes a referendam esse, nec non

Fruinius (Reliquiae Manethonianae p. 88) variis argumentis internis demonstrare conatus esset, tum gravissimis argumentis Lepsius efficere studet. Ad quam sententiam muniendam et monumenta Aegyptia investigavit et laterculos Manethonios Africani et Eusebii apud Syncellum et regum seriem a Josepho contra Apionem I, 14 exhibitam comparavit. Ex regibus in tabula adjecta descriptis eum, qui quartum apud Josephum et in

Joseph. c. Ap. I, 14.

Αἰγυψίῳ
Ραμέσσῳ
Αἰγέσσῳ Μιάμῳ
Αἰμένωσι
Σέθῳ

Eusebii.

α' Σέθῳ ἔτη τε
β' Ραμψῆς „ ξς'
γ' Αἰμενεψθῆς „ μ'
δ' Αἰμενέμῳ „ κς'
ε' Θούρις

Africanus.

α' Σέθῳ ἔτη τε
β' Ραψάρης „ ξα' (scr. ξς')
γ' Αἰμενέθῳ „ κ'
δ' Ραμμεσσῆς „ ξ'
ε' Αἰμενεμῆς „ ε'
Θούρις „ ζ'

Lepsii Monumenta.

Ramessu I

Sethi I

Ramessu II

Menephthah

Seti II

Merira

1) Lepsius l. l. I, p. 317 sqq. cf. p. 330 sqq. 535 sqq.

monumentis a Lepsio investigatis, apud Africanum vero (Syncell. 62 B. 64 D. 70 A. 72 A. 148 D.) et Eusebium (Syncell. 62 C. 69 C. 71 D.) tertium obtinet locum, quo tempore Judaei ex hac terra emigraverint, in Aegypto regnavisse censet Lepsius; cujus nomen Menephthah, non *Ἀμνέφθης* vel *Ἀμνέφθης*, ut laterculi Josephi, Africani, Eusebii perhibent, fuisse statuit; hunc autem regem, monumenta secutus vir doctissimus, regnavisse existimat ab anno MCCCXXVIII usque ad annum MCCCIX ante Christum natum; ad quod tempus narrationem hebraicam, quae a Mose usque ad Davidem undecim hominum aetates tricenorum annorum computet itaque spatium CCCXXX annorum amplectatur, spectare arbitratur. Regem autem Salomonem regnasse anno circiter millesimo a. Chr. n. Ergo si mille annos ad trecentos triginta annos aetatum hominum undecim addideris, numerum mille trecentorum annorum effici, quo ad eandem aetatem statuendam utaris, qua Menephthah Aegyptiorum rex fuerit. Hoc modo traditionem et Aegyptiorum et Hebraeorum inter se consentire. Huc accedit, quod Exod. I, 11. Judaei ante exitum Pithom et Ramses urbes aedificavisse commemorantur: quam memoriam ad Raamsen Magnum Sesostridem, patrem Menephthah regis, sub quo Judaei emigraverint, spectare. Ramsem et Pithom urbes autem agnosci posse in Abu Kescheb et in illa urbe, quae a Stephano Byzantio *Πάτρουος* nominetur.

Quae sententia, quamquam maximam prae se fert speciem veritatis, diversis tamen refutari posse videtur rationibus. Monumentis enim, ut hinc exordiamur, nisi aperte et expresse sub Menephthah rege Israelitarum exitum fuisse in iis traditur, fides incorrupta non est. Annon dubitari potest, quin nomen Ammenophis, a Josepho c. Ap. I, 26 usurpatum, falso scriptum sit, quum idem nomen in ea serie, quam idem Josephus exhibuit, ter reperiamus? Quam facile autem aliquis temere hoc nomen inculcare potuerit, e magna copia regum, quibus regnantibus Israelitae ex Aegypto feruntur migrasse, cognoscitur. Nam quae-
rimus, utrum sub Tethmosi (c. Ap. I, 14) an sub Amenophi (c. Ap. I, 26. I, 32), an sub Amosi vel Apophi (Clem. Alex. Strom. I, 22 p. 138, 19 Sylb. sec. Africanum Syncell. 62 B. 70

A. 72 A. Euseb. P. E. X, 10 sqq. p. 490 B. Syncell. p. 64 D. 148 D. Justin. Coh. ad Gr. c 9), an sub Cenchere (Euseb. Syncell. p. 62 B. 69 C. 71 D.), an sub Bocchoride (Jos. c Ap. II, 2 cf. Tacit. Hist. V. 2), an sub Iside (Tac. H. V, 2), an sub Cepheo (ibid.), an alio quodam regnante exierint ¹⁾.

Deinde quaeritur, num illa aetate Hebraeorum certa constitui possit temporum ratio. Diversae enim apud eorum scriptores reperiuntur comp. a cf. Exod. 6, 16–20, quae duae tantum aetates hon. Levi et Mosem numerantur, altera, Ruth 4, 11 sqq. 1, 7) quae tres inter eos produntur,

Exod. 6, 16–20

Levi

Qéhat

Amram

Aaron: uxorem duxit

Elisebam

Juda

Perez

Chezron

Ram

Amminadab

Eliseba — Nachasson

nupsit Aaroni.

ita ut et illae aetates a Lepsius productae a Davide usque ad Mosem non dubiae non habendae sint. Accedit, quod falso Lepsius aetates hominum triginta annorum adhibuit, quum Hebraei aetates quadraginta annorum computaverint ²⁾. Nomina urbium denique nihil asserunt argumenti, quae a scriptoribus Hebraicis sua aetate reperta in antiquitatem translata esse verisimile est. Nec Lepsius opinor sententiae suae veritatem ad liquidum exploratam constituisse.

- 1) Knobel Levit. et Exod. p. 121: Unter welchen ägyptischen Königen der Auszug der Hebräer erfolgte, lässt sich bei dem Mangel einer Angabe im A. T. und der noch herrschenden Unsicherheit in der ägyptischen Chronologie nicht angeben.
- 2) Bertheau, Buch der Richter und Ruth. Leipz. Weidmann 1845 Einleitung p. XVIII sqq. cf. etiam Knobel l. l. p. 51: Vom chronologischen Missverhältniss zwischen den vier Geschlechtern.

Quamquam hanc narrationem ad Judaeos pertinere ex ipsius Manethonis verbis elucet neque Ewaldius, Fruintius, Lepsius, quin id concederent, facere potuerunt, tamen nuperrime Knoebelius l. l. p. 113 (sub 3) undecim rationibus, non a Manethone narrationem hanc, sed a Chaeremone demum et qui eum sequuntur, ad Judaeos relata esse eaque, quae Manetho (c. Ap. I, 14) tradiderit, ad Philistaeos pertinere ¹⁾ exposuit. Sed omis- sis illis undecim argumentis, quibus Manethonis traditionem non cum hebraica consentire expositum est — de hac re infra disputabitur — ipsum Knobellum, pro certo affirmantem, Philistaeorum traditionem hoc loco contineri, quod in Amenophis regis nomine errorem inesse contendit, sententiam suam non firmare cepseo.

Vult enim, non postremum regem dynastiae XVIII, patrem Sethosis vel Ramessis, sed tertium ejusdem dynastiae tempore exitus Philistaeorum regnavisse. At quod anno MD, quo ille regnasse dicitur, Philistaeos jam diu in sua patria fuisse contendit, hoc demonstrandum erat. Concessit vero Knobellus, jam Manethonis tempore, quamquam Manetho non expresse hoc dixerit, Philistaeorum traditionem ad Judaeos relata esse, postquam versio septuaginta virorum jam in complurium manibus fuerit.

Qua ex re ne hunc quidem virum doctum ullam rationem habuisse videmus verborum, quae, ut in illa narratione c. Ap. I, 14, de Judaeis sermonem fieri aperte demonstrant. Jam vero vir doctissimus, Philistaeos hac narratione significari ex eo auguratus, quod Chaeremon pro Avari Pelusium posuit atque Philistaei ex illa regione a Casluchim populo oriundi in Palaestinam migravisse dicuntur, non reputavit certissimos auctores hebraicos, venisse e Caphthore insula ²⁾, quam multi Cretam esse insulam conjecerunt, Philistaeos, tradidisse verbaque, quae post Casluchim, ex quibus Philistaei oriundi sint Genes. 10, 4, leguntur, pro

1) cf. Stark, Gaza u. d. Philistäische Küste p. 61. 70 sqq. Leps. Chronol. I, p. 341.

2) Deuter. 2, 23. Amos 9, 7. Jerem. 47, 4.

glossemate post Caphthorim inserto habenda esse. Nullius fere momenti sunt, quae amplius ad firmandam suam sententiam, cum nomine Pelusii (*Παλαιστίνος Πηλούσιος* Plut. de Isid. 17) hebraicum nomen Pelischtim congruere ¹⁾, Knobel attulit, Typhonis scilicet dei, cui asinus apud Philistaeos sacratus fuisset, *Αἰαριν* esse urbem. Nec plus valent argumenta inde repetita, quod Palaestinenses seditiosis auxilium dicuntur tulisse, quod pro Palaestinensibus Hecataeus dicit, quod immundos Philistaeos ante omnes habitos esse constat.

Minime igitur his istimo doceri posse, exitum Philistaeorum, de quibus idem verbum in hac invenimus narratione, apud Ap. I, 26 significari; neque magis Knobelium demonstrationem in disceptationem vocatam ita ab hebraica abhorrere, ut ad Judaeos, ad quos refertur, pertinere nequeat. Primo loco, Hebraeos multitudinem immundorum hominum fuisse vel multos homines immundos complexos esse, in hebraica traditione non inveniri obijcit. At haec ratio non attinet ad nostram causam. Judaeorum enim adversarii non caute ea, quae ipsi Hebraei narraverant, in deterius vertebant. Ipse vero Knobelius l. l. p. 124 ad v. 38 exposuit: Mit den Israeliten zieht auch ein *עַרְבַּיִם*, grosses Gemisch d. i. eine zahlreiche Menge verschiedener Menschen etc. De immundis autem hominibus in Hebraeorum libris sacris satis sermo fit. Deinde Hebraeos per totam Aegyptiam terram habitavisse collectosque ex ea in terram ad orientem sitam deportatos esse negat. Sed addas ad id, quod Hebraei in terra Gosen a Nilo ad orientem sita sedes habebant, ea, quae Exod. 12, 33 referuntur. Manethonis aetate, id quod non negligendum est, Judaei jam per totam Aegyptum habitabant. Tum in Hebraeorum traditione, Hebraeos, ut terra purgaretur, ex ea deportatos esse, inveniri negat. Sed haec narrationis pars ut ab adversario Ju-

1) *Πηλούσιον* graecum esse nomen, omitta etymologia, quam Schleiden (*Die Landenge von Suez*. Leipz. 1858) p. 150 repudiavit, eo confirmatur, quod in Thessalia teste Steph. Byz. portus erat, cui idem nomen inditum erat.

daeorum non proferretur, non facile fieri poterat. Negat idem, Hebraeos in lapidinis laborasse. Sed hic unus tantum erat laborum gravium, quos Hebraei subire cogeantur! Labores omnino significantur Exod. I, 11; 13; 14. Josephus autem A. J. 2, 9, 1 plures etiam ex illo loco deduxit: fossam Nili, aggeres ductos ab Hebraeis, pyramides exstructas, muros circa urbes conditos esse. — De omnibus his rationibus verba facere longum est; quamvis in nostris narrationibus non omnia cum hebraicis congruere concedamus, tamen non rectam justamque viam ac rationem incunt, qui narrationes, ab auctoribus ad Judaeos relatas, quia non satis cum hebraica traditione consentiant, ideo ad Judaeos spectare negant. Quaerendum primum est, quo modo fieri potuerit, ut nostrae narrationes, quas sine dubio ad Judaeos spectare voluerunt auctores, nonnullis in rebus ab Hebraeis discrepent. Atqui hanc discrepantiam ex invidia contra Judaeos, qua incensi scriptores narrationes mutaverunt, explicari posse, Knobelius ipse concessit. P. 120 enim, Andererseits, inquit, hat sich bei diesen Zeugen (Lysimachus, Apion, Plutarch etc.) Vieles aus der hebräischen Überlieferung angesetzt und die von Manetho und Chaeremon erzählte Philistersage ist zum grössten Theile der Hebräersage gewichen; fast alles dies aber ist missverstanden und verdreht, wie es der herrschende Judenbass mit sich brachte. Qua in sententia non intelligo cur vir doctissimus non perstiterit, quum exponit: Eine Einwirkung der Hyksos- und Philistersage auf die der Hebräer lässt sich schon im A. T. erkennen, vornämlich bei den jüngern Erzählern, z. B. in den Angaben von Josephs Herrschaft, Genes. 42, 6, von der Menge des Hebräischen Volkes in Aegypten (Exod. 1, 9), von den Gerichten an den ägyptischen Göttern (Exod. 12, 12), von der Austreibung der Hebräer (Exod. 12, 33), welche die alte Überlieferung beim Elobisten nicht kennt (Vgl. noch Exod. 8, 22). Nonne enim magis consentaneum est, recentiores auctores narrationum, quas Knobelius Hycsosorum et Philistaeorum traditiones esse putat, sua ex libris sacris Hebraeorum multo veterioribus hausisse? Is enim scriptor Pentateuchi, qui Jehovista a criticis dicitur, libros suos saeculo octavo ante Christum

natum, Manetho autem traditiones de Hycsosis et Philistaeis (sic!) Aegyptiacas (si quae fuerunt) tertio demum saeculo ante Christum natum composuit, postquam, ut jam e Pentateuchi versione Alexandrina concluditur, libri sacri Hebraeorum huc pertinentes Graece scripti in Aegyptiorum manibus fuerunt. Knobelio igitur, si sibi repugnare nolebat, quoniam veterrimum apud Aegyptios peregrinorum odium fuit (vid. Knob. l. l. p. 9 ad Genes. 43, 32. Diodor. 1, 67), tene-
 versum, inprimis autem
 ditiones suo consilio e-
 argumenti praebet, quo
 bris consentiunt, quonia
 multa de Judaeis narra-
 esse non possunt vel po-
 Philonis, Ezechielis, Eupolemi, Artapani, Josephi ipsius de Ju-
 daeis narrationibus deprehenduntur. Neque vero hi soli id fe-
 cerunt, sed Knobelius p. 110 et 111 etiam ipsum Pentateuchi
 auctorem, qui Jehovista dicitur, sentit narrationem de furto va-
 sorum Aegyptiorum et vestium recepisse, quam quum genuina
 non sit, is, qui Elohistam dicitur, scriptor non cognoverit. Etiam
 p. p. 18 et 58 illum auctorem non aequae verae atque Elohistam
 tradidisse Knobelius arbitratur. Sin autem Judaei veteres suas
 traditiones in melius vel in pejus commutaverunt, cur non ad-
 versarios eorum id fecisse putemus? Haec eadem valent ad
 Knobelii (l. l. p. 112) quinque argumenta, quibus Josephum
 falso Hycsosos ad Judaeos retulisse docet. Cum eo igitur
 dicente, Hycsosos non Hebraeos esse, etiamsi nos consentimus,
 tamen ea, quae de Hycsosis traduntur, ex Hebraeorum libris
 sacris repetita, dumtaxat mutata esse, persuasum habemus ¹⁾).

1) Vide infra. — Hunc aptissimum, censeo, locum esse, quo
 novissimam de hoc populo sententiam commemorem. Au-
 gustus Knoetel (De pastoribus, qui Hycsos vocantur deque
 regibus pyramidum auctoribus. Lips. sumt. Dykii 1856. Quod
 hac commentatione proposuit, [idem in libro, qui System der
 ägyptischen Chronologie etc. (Leipz. Dyk 1857) inscriptus
 est, maximam operam dedit, ut confirmet) Hycsosorum reges

Summam autem, absoluta hac disputatione, nobis facientibus perspicuum est, primum non Josephum demum narrationem, quae c. Ap. I, 14 continetur, ad Judaeos retulisse — nam Josephus talem, qualis ante nostros oculos est, reperit — tum et hac et illa narratione c. Ap. I, 26 tradita, in qua eadem quodammodo immutatae res referuntur, de Judaeis agi, denique in hac altera narratione non solum de exitu Hebraeorum, sed etiam de Philistaeorum exitu veram traditionem inesse, jure posse dubitari.

II.

De Manethone.

Quamquam Lëpsius rationem novam specie probabilem, qua fragmenta Manethoniana Josephi recte illustrentur, produxit, tamen id quod etiam Fruinius l. l. neglexit, contrarias sententias confutare omisit: quod fieri solet, quum quaestionibus argumenta desunt, quibus, quid evidenter verum falsumve sit, agnoscere cogimur. Qua re efficitur, ut ceteris neglectis sibi quisque opi-

Manethonis eos reges esse, demonstrare conatus est, quos Herodotus Cheopem, Chephrenem nominavit vel pastoris Philitis nomine indicavit. Fac, quum tam obscura Aegyptiorum vetricissima historia sit, ejus sententiam non plane falsam esse, tamen totam Knoetelli historiae perscrutandae rationem historiae utilitati fore persuadere mihi non potui. Haec sunt nonnulla, quae in commentatione de pastoribus etc. dixit p. 3: Illi enim reges a Manetho nominati, qui pyramidas exstruxerunt, eidem sunt, quos alio loco pastores vel Hyasos vocavit et barbaris nominibus recensuit. Quamvis vocabula ut Salatis, Apachnas etc. et anni adscripti toto coelo a quartae dynastiae et ab Herodoti nominibus et annis distent, cauta tamen et undique munita ratione eo veniimus, ut machina totius fraudis manifesto appareat, nobisque subsidia suppeditet, chronologiam Aegyptiacae historiae praeter omnem spem et expectationem restituendi." Tota praeterea disputatio auctoris, id quod facile deprehendes, simili modo conjecturis nititur, quae fundamento carent. Non opus est plura de his commentis disserere.

nionem verisimilem construat. Levissime enim, ut exemplum afferam, Fruinius l. l. p. 60 Hengstenbergii opinionem de nomine *Σάλατις* a verbo hebraico deducendo non opus esse refutare censet. Qua ex re eos, qui investigandis rebus Aegyptiacis student, communi fundamento ad vera exploranda necessario carere apparet. Si Lepsius autem neque Hengstenbergii sententiam respexit et fragmento Manethoniano (Jos. c. Ap. I, 26) tanquam genuino fonte res Judaeorum exponendas usus est, hicne pro ce set haberi, antea quaerendum erat. Ille quidem lone hujus narrationis cum iis, quae in monumentis rationem hanc fontem rerum ad Judaeos pertinentium lit. At superest in examen vocare, annon casu ci sit. Necessarium autem prorsus mihi videtur esse monumentis Aegyptiis nondum satis examinatis, utrum fragmenta Josephi Manethoniana de Judaeis pro testimoniis certis historiae habendae sint necne, inquiramus.

1. Quis
scripsit Ma-
netho.

Quam difficilis autem haec quaestio sit — qua re plane diversa docti viri complures protulerunt — intelliges, si quaesiveris, quis fuerit Manetho, quid scripserit. Manethonem alii dicunt sapientem fuisse virum, theologum, historicum, qui et sincero animo scripserit et ea, quae famae debeantur, a certis distinxerit ¹⁾, alii contra ejus nomine tantum impostores in libris scribendis abusos fuisse ²⁾ demonstrant. Inter quas contrarias opiniones verum investigare difficillimum est, propterea quod pauca tantum testimonia de viro supersunt ³⁾. Operis ejus, quod

- 1) Engelstoff. *Histor. Jud. bibl.* Havn 1832. Bunsen, *Egyptens Stelle in der Weltgeschichte* v. l. Lepsius, *Chronologie der Aegypter.* Fruin. l. l.
- 2) Hengstenberg *Manetho und die Hyksos* 1841 p. 260 sq. etiam sub titulo: *Die Bücher Mosis u. Aegypten nebst einer Beilage: Manetho u. d. Hyksos.*
- 3) Suidas s. v. *Μανέθ.* Plutarch. de Is et Osir. c. 9 et 28. Joseph. c. Ap. I, 14. Aelian. N. A. X, 16. Qui scriptores plura ac certiora quaedam tradiderunt. Laudatur Manetho etiam Plut. de Isid et Osir. c. 49. 62. 80. Diogen. L. Prooem. §. 10. Joann. Lyd. de mens IV, 55. Porphy. de abst. II, 55.

superest, Aegyptiorum historiae, exstant fragmenta apud Josephum (nostra), apud Eusebium et Syncellum. Epistola quoque commemoratur, quam scripsisse fertur Manetho ad Philadelphum regem (Syncell. Chronograph. p. 40 sqq.); sed ad alium, qui nomine Manethonis falso usus sit, pertinere eam omnes consentiunt. Nec negat quisquam, neque librum *Σώδεως*, neque carmina *Ἀποτελεσματικά* ad Manethonem pertinere, quae carmina a scriptore demum Christiano sub Manethonis nomine composita esse constat ¹⁾. At ex hisce rebus nemo infitiri potest; Manethonem Sebennytam sacerdotem aevo Ptolemaei Philadelphi floruisse, regi opera vel plura vel unum dedicasse, quod jam ex illa, quam Pseudo-Manetho ad Philadelphum scripsisse dicitur, epistola (v. supra) et ex aliis scriptis, quae ejus nomen commenta sunt, augurari licet. Sacerdotes autem Aegyptios aetate superiorum Ptolemaeorum juxta Graecos historiae Aegyptiae studia fecisse, tradit Diodorus I, 46, 6: *Οὐ μόνον καὶ Αἰγυπτίον ἱερεῖς ἐκ τῶν ἀναγραφῶν ἱστοροῦσιν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν παραβαλλόντων μὲν εἰς τὰς Θήβας ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου, συνταξαμένων δὲ τὰς Αἰγυπτιακὰς ἱστορίας, ὧν ἐστὶ καὶ Ἑκαταῖος, συμφωνοῦσι τοῖς ὑφ' ἡμῶν εἰρημένοις.* Quibus studiis sacerdotum Aegyptiorum favisse Ptolemaeos reges inde facile colliges, quod hi illos, in quos ante Macedonum imperium Cambyzes rex ²⁾ crudelissime saevierat, deditos sibi facere studebant neque hoc aptiore effecti poterat modo, quam si eos excitarent ad historiam Aegyptiam exornandam ³⁾, quum quod graece scribebant eo valuisse certum sit, ut Graecorum et Aegyptiorum vita ac mores eruditione communi eo facilius confunderentur. Et Ptolemaeorum et Seleu-

Etym. *M. v. Λεοντοκόμος* (τὰ πρὸς Ἡρόδοτον. Euseb. P. E. II. proem. p. 44 D. III., 2 p. 88; IV, 16. p. 380. Theodoret. in Therapeut. II. p. 34.

1) Gräfenbahn, Geschichte der Philologie II, p. 86.

2) Epistola ad Ptolemaeum Philadelphum inventa aetate Caesarum Romanorum ex verbo *Σεβάστω* concluditur.

3) Herodot III, 27—29.]

4) cf. Flathe, Macedon. Gesch. II, p. 447 sqq. 452 sqq.

cidarum dynastiae si hac quidem in re Alexandri magni viam ac rationem sequutae sunt, equidem non dubitaverim divinare regem utrumque et Ptolemaeum Philadelphum et Antiochum primum hoc ipso consilio ac simul aemulatione mutua permutum, hunc Beroso, illum Manethoni mandatum historiae Aegyptiae vel Babyloniae exornandae dedisse, quia haec res sacerdotibus blandiri animosque gentium Graecis regibus conciliare posset.

2. Quae Manethonis opera, quo modo ad nos pervenerint.

Haec fere habemus Manethone explorata; quae scripserit, ea jam obiter vidimus ¹⁾. Exceptis scilicet fragmentis, quae a Josepho servata nos accuratius exploraturi sumus, vix cognoscimus, quid Manetho scripserit. Nam post Josephum primum compertum habemus, Julius Africanus episcopus Emmanuele CCXVIII—CCXXII p. Chr. n. Manethonis libros tres historiae Aegyptiae excerpsit et Manethonianos regum laterculos in *Πεντάβιβλον* suam, opus nunc deperditum, receperat. Hinc dynastias mortalium inde a Mene rege Georgius Syncellus, monachus, Tarasii patriarchae Constantinopolitani Syncellus (i. e. concellaneus) circ. annum DCCC p. Chr. n. in Chronographiam suam transscripsit. Post Africanum Eusebius episcopus Caesariensis in Chronicorum libro primo dynastias Manethonianas recensuit omnes tum immortalium regum tum mortalium. Idem in Canone sive in Chronicorum libro secundo denuo enumerat reges mortales a dynastia XVI., cujus annus primus mirum quantum incidit in primum annum Abrahami. Nos Eusebiana haec ex eodem Syncello qui Africanum recepit ex versione Eusebii Armeniaca ex Hieronymo cognoscimus, qui quidem omnes, si leviora quaedam exceperis, optime inter sese

1) Manethonis opera nominantur octo: 1. *Αἰγυπτιακά* (Aegyptiaca monumenta Euseb. Fortasse *Υπομνήματα Αἰγ.* inscripta fuisse conjicit Boeckh) libri III. 2. *Βιβλος Σώθews* cf. p. 13. 3. *Ἰερά βιβλος*. 4. *Φυσικῶν ἐπιτομή*. 5. *Περὶ ἐορτῶν*. 6. *Περὶ ἀρχαῖσμιου καὶ ἐνσεβείας* Euseb. P. E. IV, 16. 7. *Περὶ κατασκευῆς κυρίων* Plut. de Is. c. 80. 8. *Τὰ πρὸς Ἡρόδοτον* cf. p. 12 annot. 3. Haec fere omnia deperdita vel non genuina sunt.

consentiant, adeo ut dubitatio nulla sit, quin Eusebiana talia certe habeamus, qualia erant saeculo quinto. Quum igitur per tot annos migraverint Manethonis, quae ad nos pervenerunt, fragmenta, non miraberis, nos vera Manethoniana fere non cognoscere. Huc accedit, quod Africanus et Eusebius, sicut tabula adscripta docet, maxime inter se dissentiant¹⁾, unde colligere licet, Manethoniana secundum utriusque rationem commutata esse.

- 1) Africanus dynastias XV., XVI., XVII. regibus Pastoribus explevit, Eusebius autem solam dynastiam XVII. Nec nomina regum nec numeri annorum iidem sunt. Africanus sex reges Pastores ipsis nominibus designat; Eusebius quatuor tantum etc. etc.

Hycos. Joseph. c. Ap. I, 14. Eusebius. Sync. p. 64 D.
Africanus. Syncell. p. 61. A.

Josephus.

I. Regnante Timao in Aegyptum invadunt, terram populantur, reges tribu-
tarios sibi reddunt.

II. Pastores reges sex :

1. Salatis	19 ann. "	mens.
2. Beon	44	— " —
3. Aphachnas	36	— 7 —
4. Apophis	61	— " —
5. Jannas	54	—
6. Asis	44	—
	254	—

Dynastia XV. 6 Pastores reges ann. 284.

1. Saltes	19 ann.
2. Boon	44 —
3. Pachnan	61 —
4. Staan	50 —
5. Archles	49 —
6. Aphobis	61 —
	284 ann.

Dinastia XV.
Reges Diospolitae
ann. 250.

III. Reges recensiti

Egypto regnarunt 544 ann.

IV. Bellum diturnum principum Aegyptiorum et Pastorum.

V. Pastores Aegyptio excedunt sub rege Tuthmosi.

Dynastia XVI.	5 Thebaei ann. 190.
32 Pastores reges alii ann. 518	Dynastia XVII. Pastores
43 Pastores alii	1. Saltes 19 ann.
43 Thebaei	2. Boon 40 —
Seguntur Dynast. XVIII cujus rex	3. Archles 30 —
sexus Mephramuthosis, septimus	4. Aphophis 14 —
Tuthmosis.	103

Africanum certe scimus quinque voluminibus *χρονογραφιών* (*Πεντάβιβλος* cf. p. 14), cujus operis pars etiam Manethonis Aegyptiacorum epitome erat, Aegyptiorum et Chaldaeorum chronologiam exposuisse et absurdam eam esse demonstravisse ¹⁾, quo facto Veteris Testamentis tempora disponere studebat; ad quae deinde, aliquot *συγχρονισμῶν* ope Graecorum barbarorumque annos referebat. Eusebius autem non minus suam rationem secutum Manethoniana commutasse jam ex eo verisimile esse videtur, quod, ut p. 14 indicatum est, dynastiae XVI Aegyptiae primum annum in primum annum Abrahami incidentem fecit ²⁾. Quibus cum reliquiis Manethonianis quum res ita sint, neque omnino quid Manetho scripserit, scire accuratius possumus neque per monumentorum comparationem, id quod Bunsenius et Lepsius volunt, res effici potest. Nam quis eadem, quae monumentis continentur, a Manethone quoque tradita esse demonstrabit! At ii, qui textui Manethoniano monumentorum auxiliis restituendo operam maximam dederunt, ii hac ratione non tam opera Manethoniana, quam forsitan veram Aegyptiacam historiam restitui posse consideraverint.

Cum igitur periculum sit, ne veris Manethonianis et apud 2. De Ma-
Africanum et apud Eusebium, atque, quod inde sequitur, apud ^{nethone}
Syncellum etiam plane careamus, reliqua sola sunt fragmenta in ^{scriptore.}
libro Josephi contra Apionem, quibus num majorem tribuere
fidem liceat, jam quaeramus. Priusquam autem eam rem tra-
ctemus, ad recte eam judicandam aliquot amplius afferri opus est
argumenta

Si jam fragmenta Manethoniana, qualia a Syncello exhibentur, perspicimus, historiam Aegyptiorum tam incredibilem, ut ita dicam, antiquitatem prae se ferre jure miramur. Ante reges mortales jam multi reges immortales regnasse feruntur. Qui non unius in historia populi separatim elaboravit, sed multorum populorum historiam scientia comprehendit menteque sana perquirat, tales series regum quales, Aegyptiae sunt, ad fabulas non ad

1) Cf. p. 18 annot. 4.

2) Cf. w. u. annot.

historiam pertinere sua sponte intelliget. Haec autem valent ad totam seriem regum. Inter fabulas igitur referendum est, in serie Manethoniana apud Syncellum saepe eadem regum nomina repeti, ut Amenophis, Chebronis, Acencheris, quod jam Saalschütz ¹⁾ recte observavit, deinde non paucas esse dynastias, quarum nulla regum nomina enumerantur, ut dyn. dyn. VII. VIII. IX. X. XIII. XIV. XVI. XVII. XVIII. XIX. Quis autem credere velit dynastias, quarum reguli non nominantur, exstitisse! Eodem modo Herodotus ²⁾ reges, quorum nomina non affert, protulit. Huc et Eratosthenes et Diodorus pauciores reges quam Manethoniana numerant. Monumentorum inscriptiones autem confirmare possent, nondum satis exhaustae vel intellectae sunt. At numerus eorum regum restitutorum longe minor quam Manethopis est. Sic tabulae Carnaciana et Abydena simul octoginta tres in universum reges, ex parte autem eadem regum nomina habent. Pyramidum numerus detectarum duodequadraginta secundum Bunsen l. l. ³⁾ est. Boeckhius ⁴⁾ autem enumerat 507 reges Manethonianos, quem numerum tabularum et pyramidum nomina non efficiunt, etiamsi reges, qui Papyro Taurinensi continentur, adjiciantur. Consilium Aegyptiorum in ea re fuisse videtur, ut repetitis regum nominibus vel fictis sine nominibus dynastiis antiquitas regni Aegyptii augetur. Quo factum est ut semper exstiterint et futuri sint, quos hae causae, quominus nimiam narrationibus Aegyptiis fidem tribuerent, et prohibuerint et prohibitori sint ⁴⁾.

1) Saalschütz, Forschungen auf dem Gebiete der hebräisch-ägyptischen Archäologie II. III. Zur Kritik Manetho's und der Manethonischen Dynastien II, p. 16. 17.

2) Anhang. Perring. Synoptical table of the pyramids of Egypt.

3) Boeckh Manetho und die Hundsternperiode. Ztschr. f. Geschichtswissensch. II. 1844.

4) Enumero nonnullos et veteres et recentiores, qui de inmodica antiquitate Aegyptiorum dubitarunt. Diodor. Bibl. I, 44 ed. Dind. I. p. 63 censet: ἡμῖν δὲ περὶ ἐκάστου τῶν βασιλέων (Αἰγυπτιακῶν) τὰ κατὰ μέρος μακρόν ἢ εἴη καὶ περιέργον γράφειν, ὥς ἂν τῶν πλείστων ἀχρηστῶν περιειλημμένων. Jul. Africanus (Syncell. p. 176 cf. Leps. I. I. I. p. 470.

Jam vero si quaeris, quid de Manethone scribere jadice-
as, nos non satis cognita, quae scripserit, habere diximus.

Über die fabelhaften Zeitbestimmungen der Aegypter und Chal-
däer. — Die Aegypter haben ziemlich grossprahlerisch gewaltige
Perioden und Zeiten und Myriaden von Jahren nach einer An-
nahme ihrer Astrologen angesetzt, welche einige von denen,
die diese Dinge zu ergründen meinen, zusammenziehen u. für
Mondenjahre ausgeben, aber nichts destoweniger dem Fabel-
haften zuneigend, auf die acht und neuntausende von Jahren
kommen, welche die Aegyptischen Priester dem Solon bei
Platon vorlegten. Syncell. p. 17 A: *Ἐπίπλαστός ἐστιν ἡ
τούτων ἐπίνοια ἀμφοτέρων τοῦ τε Βηρώσσου καὶ τοῦ
Μανθεῶ τοῦ ἰδίου ἔθνος Φελόντων δοξάζει, τοῦ μὲν τὸ
τῶν Χαλδαίων, τοῦ δὲ τὸ τῶν Αἰγυπτίων. Θαυμάζεται
δὲ πῶς οὐκ ἡσχύνθησαν ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτους
ἀρχὴν θέσθαι ταῖς τετρασίδεσιν αὐτῶν σιγγραφαῖς.* Nie-
buhr, Vorträge über alte Geschichte I. p. 43. . . . Will man
nun sagen, dass wenn dies (die unsterblichen Könige) auch in
die Fabelwelt gehöre, doch bei der ersten weltlichen Dynastie
des Manetho die geschichtliche Wahrheit anfangen könne, so
will ich zwar die Möglichkeit dessen nicht leugnen, aber wahr-
scheinlich scheint es mir nicht. Nicht allein wegen der un-
endlichen Länge der Zeit hege ich Zweifel daran, sondern
noch weit mehr wegen des Inhalts der Denkmäler, die man
bisher entziffert hat. Alle Denkmäler, die sich entziffern lassen,
gehn nicht höher hinauf, als zu der Dynastie, welche die 18.
bei Manetho ist. — p. 52: Der Name Hyksos war schon für
Manetho unklar und er erklärt die Länge der Zeit zwischen
der Herrschaft der Hyksos und seiner Zeit. Zu Manetho's
Zeit war die altägyptische Sprache grösstentheils vergessen.
Die Erzählung nun, dass die Hyksos alle Denkmäler der frühern
Zeit zerstört hätten, scheint eigentlich eine ungeschickte Ver-
hüllung dafür zu sein, dass die ägyptische Geschichte nicht
höher hinaufging. Die Aegypter hätten sich wohl damit be-
gnügen sollen, eine Geschichte, die nach unserer Rechnung
etwa bis Abraham hinaufgeht, zu besitzen; aber sie wollten
höher hinaufgehn und daher hatten sie das Kunststück eine
Reihe von Dynastien rückwärts zu schaffen: diese Dynastien
sind gewiss nicht von Manetho erfunden, sondern haben schon
lange vor ihm in der einheimischen Geschichte gegolten. Eine
solche Entstellung der Geschichte mit verwegener Schöpfung

Multi tamen magnis hunc scriptorem laudibus ornarunt. Augurari nobis licet, graece doctum eum fuisse, cum graece libros historiae Aegyptiae scripserit ¹⁾ perlegerit Herodotum ²⁾ aliquot locis simul cum Hecataeo ³⁾ laudatus sit. Fruinius l. l. p. XLIV inter fontes, ex quibus hausisset Manetho, Pentateuchi quoque versionem retulit, quamquam dubitat, num Manetho, quae de Judaeorum moribus tradat, e limpidio fonte i. e. e sacris ipsorum libri multoque verisimilius arbitrat, Manethonem ea ta quae ab Aegyptiis adversus Judaeos semper maledi essent. Utcumque haec se habent, hoc divinare nob erit, sacerdotem Aegyptium, etsi graece doctum, tame tium usui neque operi inde contexendo parem fuisse a sollertia et historica arte, qua praestantissimus ille i n scriptor Thucydides insignis fuit. Aegyptii enim universi ⁴⁾, quum regum dominatio ordinum hereditaria separatio superstitio ac deorum cultus ⁵⁾ nec minus auctoritas sacerdotum et difficultas scripturae hieroglyphicae im-

von vielen alten Namen sieht dem orientalischen Geiste ganz ähnlich. Cf. ea, quae Marcus Niebuhr (Geschichte Assurs und Babels seit Phul. Berlin. Hertz 1857) de fundamentis quaestionum suarum exposuit p. 1. sqq. Curtius (Griech. Geschichte, Berlin, Weidmann 1858) l. p. 13: Euphrat und Nil bieten Jahr um Jahr ihren Anwohnern dieselben Vortheile und regeln ihre Beschäftigungen, deren stetiges Einerlei es möglich macht, dass Jahrhunderte über das Land hingehn, ohne dass sich in den hergebrachten Lebensverhältnissen etwas Wesentliches ändert. Es erfolgen Umwälzungen, aber keine Entwicklungen und mumienartig eingesargt stockt im Thale des Nil die Cultur der Aegypter; sie zählen die einförmigen Pendelschläge der Zeit, aber die Zeit hat keinen Inhalt; sie haben Chronologie aber keine Geschichte im vollen Sinne des Wortes.

1) Joseph. c. Ap. I, 19.

2) Etym. M. v. *Λεοντοκόμος* τὰ πρὸς Ἡρόδοτον Manethonis.

3) Diogen. Laert. I, 10 Plutarch. de Js et Osir. p 354. Diodor. I, 46, 6.

4) cf. Gräfenhahn l. l. p. 369 sqq.

5) Omne fere bestiarum genus Aegyptii consecraverunt, Cic. de Nat. Deor. III, 15 cf. al. loc III, 18. I, 29. I, 16.

pedimento essent, eruditionem valde modicam assecuti sunt. Neque eorum ars, si respicias immensa aedificia pyramidum, obeliscorum, Labyrinthi, excultam et elegantem rationem prae se ferebat nec religio homines ingeniosos proferebat. Quantum autem sacerdotes Thebis, Memphi, Heliopoli ad eruditionem institutis suis contulerint, difficile est ad iudicandum. Hoc tantum quaero, quantum in litteris profecerint. Cur non scripserunt ut Graeci, Romani, Indi, Iudaei carmina, tragoedias, historias, quae servantur per omnes aetates? Quae nam ars in pyramidibus! sane rudis est. Alia autem illa aedificia sane magnifica possuntne forma ac venustate cum nostris vel Graecorum et Romanorum comparari? Quo eruditionis Aegyptiorum statu perspecto, caveamus, ne nostrum Manethoni iudicium nimis faveat. Sed cum Manetho, ut putamus, sub Ptolemaeo Philadelpho floreret, nonne particeps fuit illius eruditionis, quae dicitur Alexandrina? Quae autem qualis fuerit, ex Westermanno quaeramus ¹⁾: »Tunc enim (postquam Alexandriam litterae commigraverunt) scientia ab ipso sole vitaeque publica seclusa atque in Musei otium eruditorumque umbracula relegata est, major habebatur gloria literatum esse hominem quam vere doctum, quippe rerum non tam caussis perquirendis, quam formis illustrandis operam dederunt, studia non tam animi emendandi ingeniique excolendi, quam memoriae exercendae eruditionisque ostentandae causa tractaverunt; itaque in veterum, quos aut superandi deesset facultas aut voluntas aemulandi, scriptis aut illustrandis aut imitandis compilandisque acquieverunt, eorumque angulos vel reconditissimos perscrutati incredibili paene diligentia immensam congesserunt suppellectilem litterariam, remotissimo saeculo olim profuturam, si per temporis injuriam licuisset.« Quae autem in Museo Alexandrino aetate Aristophanis Byzantii fuerit consuetudo disceptandi, exposuit Vitruvius ²⁾: Primo poetarum ordine ad certationem in ducto cum

1) Paradoxographi p. X. sqq.

2) de Architectura lib. XIII. Praefat. of. Gräfenhahn l. l. II, 131 sqq. Beck: de Philologia saeculi Ptolemaeorum Lips. 1818 p. V. Ita ut curiosi magis quam ingenuosi, eruditi quam subtiles, copiosi quam accurati esse tam mallent et haberi homines docti.

... ut paterentur se dicere. .
unum ex his eum esse poëtam, cetero
tere autem judicantes non furta sed si
populo et rege dubitante, fretus memo
rita volumina eduxit et ea cum recitati
furatos de se confiteri ¹⁾).

Neque ita arbitror de Manethone
imbuto melius esse judicandum; aliquan
afferri posse censeo, comparata similitu
nethonem et Berosum historicum jam s
intercedit. Manetho enim sacerdos Aeg
Babylonius — sermone Graeco scripsit
populi sui historiam — ex templorum an
que, quae memoriae tradidit — regi suo d
scripsit astronomica uterque. In ipsis ve
fragmentis mira est similitudo. Fragment
prae ceteris servarunt Josephus, Cleniens

1) Gräfenhahn II. p. 81. Dähne. Alexan
I. p. 1 sqq. De indole litterarum /
Assimilation der Aegypter an die g
hängigkeit der geistigen Thätigkeit v
wissenschaftl.

Syncellus. Quorum tamen ne unus quidem ipsos Berosi libros inspexisse videtur. Syncellus ex Eusebio, vel siouti Eusebius sua hausit ex Africano, Africanus ex Alexandro Polyhistora, hic ex Apollodoro ut videtur. Eodem Polyhistora Josephus usus est, etsi mentionem fontis non iniecit. Clemens Alexandrinus Jubam Mauritanum, qui Berosi libros in Assyriis suis historiis videtur excerptisse, ob oculos habuit. Componas cum his, quae de conservatis Manethonis fragmentis supra dicta sunt. De Beroso autem legimus apud Mosem Chorenensem ¹⁾: Multae aliae hujusmodi rationes sunt, ob quas eum (Ptolemaeum Philadelphum) Graeciae regem appellaverimus, sed quum breviter omnia complecti stauerimus, de illo satis dictum est. Multi porro ex Graecia celebres literarumque studiosi viri non modo ad libros, qui in regni aliarum gentium tabulariis et templis conditi erant, in Graecum sermonem convertendos incubuere (sicut eundem ²⁾) comperimus ad hanc rem Berosum (sic!) invitasse, verum Chaldaicum, omnis doctrinae peritissimum) verum etiam quaecunque in artibus fuere magna et admiratione digna, studiose undecunque conquisivere. Atque Syncellus p. 13 D. ait: Manethonem, qui sub Ptolemaeo I. et II. florisset, scripsisse *κατὰ μέμησιν Βηρωσσού πεπλασμένα κατὰ τοὺς αὐτοὺς σχεδὸν ποὺ χρόνους ἢ μικρὸν ὕστερον*. Nequo inepte aliquis suspicatus fuerit, hanc *μέμησιν* ex aemulatione, quae inter Seleucidam ac Ptolemaeos reges belli domique semper fuit, esse ortam. Pugnant enim inter se de iisdem terris, unde colligere licet, et de aliis rebus inter eos contentionem fuisse, ut de literis artibusque, de gloria regum ac de historia antiquissima patriae utriusque. Inde etiam hoc explicaverim, cur reges utriusque regni iisdem cognominibus sese exornarent. Repetis enim Ptolemaeum Magnum et Antiochum Magnum, Ptolemaeum Sotera et Antiochum Sotera, Ptolemaeum Epiphanem et Antiochum Epiphanem, Ptolemaeum Philopatorem et Seleucum Philopatorem ³⁾.

1) Mosi Chorenensis Historia armenica c. Epitome Geograph. Praemittitur Praefat. p. 3.

2) I. illum?

3) Cf. Gräfenhahn I. p. 409. Unter Antiochus d. Grossen ward

... de mo Niebuhrius²⁾ et Manethonem
quorum ille quidem Manethonem cu-
scriptoribus gentium barbararum, qui
suos ipsorum annales Graecis notos
composuit, hic autem, Manethonem

die Hauptstadt Antiochia ein k.
Arch. poeta. c. 3 nominavit Antioch
uibus liberalissimisque studiis afflu
Pergami regum cf. Plin. H. N. XII
ed. Bip. Vitruv. II. praef. p. 152
magnis philologiae delectationibus
bibliothecam Pergami ad communem
tum idem Ptolomaeus, infinitis zelo
dio, non minoribus industriis ad e
Alexandriae comparare.

1) vide pp. 4 et 52 sqq. cf. Marc. N

2) Niebuhr, Vorträge über alte Geschi
zu den merkwürdigen Eigenthümlich
nach den mazedonischen Eroberun
schen Völker Asiens und Aegypten.
Griechen ihre Annalen bekannt zu
haben Berosus in Babylon, Menan
Aegypten geschrieben, die durch e
ächter Quellen den Nutzen der —
erweisen

historicos barbaros patriae amore commotos egisse iudicavit, ut Eupoleum, Artapanum, Hecataeum, Iosephum, Berosum, Abydenum, scilicet ut Graeci de ipsorum patriae et antiquitate et sapientia magnam conciperent opinionem. Eadem enim illa aemulatione, qua scriptores barbari Graecis se ostentabant, effectum est, ut scriptores inter sese exardescerent, initio studio nobiliori, postea autem ira ac studio sese invicem detrectandi. Quam rem multum ad nostram disceptationem valere putans, ad eam quoad lucem huic rei afferre potest, amplius illustrandam me jam converto.

III.

Quae lux ex invidia inter Iudaeos et Graecos exorta nostrae disquisitioni afferri possit.

Quoniam illa fragmenta Manethoniana apud Iosephum, ad quae nunc redimus, de Iudaeis agunt cf. p. 11, proximum quod quaeritur est, quid Iosephum illa Manethoniana producere permoverit. Recepit ea in illum librum contra Apionem scriptum, quo cum vides populum suum defendentem contra criminationes Graecorum et Aegyptiorum, praecipue autem famosi illius Apionis, qui et princeps legationis Iudaeos accusaturus ab Alexandrinis ad Gaj. Caligulam Caesarem missus et libellis illos persecutus est. Nec desunt in libro laudato nonnulli loci, qui aperte declarant, quibus de rebus rixa agatur. Iosephus enim II., 12 haec profert: Ἀλλὰ θανμαστοὺς ἄνδρας οὐ παρεσχέκαμεν (ex ore Apionis) οἷον τεχνῶν τινῶν εὐρεΐας ἢ σοφία διαφέροντας. Καὶ καταριθμεῖ Σωκράτην καὶ Ζηῆωνα καὶ Κλεάνθην καὶ τοιοῦτους τινάς: unde perspicuum est, primum hoc Iudaeis ab adversariis objectum, eos neque sapientes neque artifices neque alios viros illustres habere, deinde quod partim eodem ex libro I. 1 et I. 14 partim ex Iosephi Antiquitat. Judaicis prooem. 3 (ed. Haverkamp) intelligitur, historiam Iudaeorum ad magnam vetustatem non pertinere, quibus locis. Iosephus incredibilem quandam populo suo antiquitatem (quinque millium

1. Quid Iosephum commoverit, ut Manethoniana in suum librum c. Ap. scriptum reciperet.

annorum) attribuerat exitumque Judaeorum ex Aegypto Trojana tempora prope mille annis antecedere demonstraverat. Ad ea igitur, quae ipse demonstraverat, confirmanda, ad refutanda autem, quae adversarii contenderant, cum multis alios scriptores, tum maxime Manethonis narrationes et c. Ap. I. 14 et I. 26 testes aut adhibuit aut repudiavit. Illa enim narratio Manethonis (c. Ap. I. 14) migravisse Judaeos sub rege Tethmosi ex Aegypto terra tradidit, quae comparatis regibus Manethonianis c. Ap. I. 15, 16 et c. Ap. I. 16 comparatis regibus Graecorum, Judaeos ex Aegypto migrasse, priusquam Argos pervenisset, ratio- cinatus est Josephus inde computans, mille annis ante Trojana tempora fuisse exitum Judaeorum. Quae computatio quo majore gaudio Josephum implevit, eo acerbior indignatione alteram ejusdem Manethonis narrationem Judaeos Amenophi rege demum migrasse repudiavit, eam ob rem acriore convicio in Manethonem, qui ἀδελφότητος μυθολογούμενα traderet, ingesto. Atque mirari cum Josepho nobis permissum est, unde Manethonis diversae de exitu Judaeorum ac de aetate, qua hic fuerit, exstiterint narrationes, ut jure quodam, num Manetho utramque composuerit, in dubium vocemus. Quam ad disceptationem antequam propius accedimus, hae res sunt animadvertendae.

2. De odio inter Josephum et Apionem ejusque similes exorto.

Ab ipso Josepho praeter Manethonem Apion, Posidonius, Apollonius Molo (οὐκ ἀθρόαν ὥσπερ ὁ Ἀπίων εἶαξεν sed σποράδην per totum librum τὴν κατηγορίαν c. Ap. II, 14) Chaeremon, Lysimachus et nonnulli alii (καὶ τινες ἄλλοι ὡς αὐτοῖς ἔδοξεν c. Ap. II, 2 cf ibid I, 27: Ἀ μὲν οὖν Αἰγύπτιοι φέρουσι περὶ τῶν Ἰουδαίων ταῦτ' ἐστὶ καὶ ἕτερα πλείονα ἢ παρ' ἡμῖν σιγιοιολίας ἕνεκα) populi sui obtrectatores nominantur, qui imminuere Judaeorum gloriam, inprimis autem, ut jam demonstravi, antiquitatem et famam populi studuerunt. Acerbissima autem Josephi contentio erat contra Apionem, inter quos tanta certatum est acerbitate, ut non bona fide controversiam uterque

1) c. Ap. I. 15, 16. Danaus, cognominatus Ἀρκαῖς, frater Sesostridos Magni, Aegypti nominati: accuratior ratio cinatio Josephi c. Ap. I. 26.

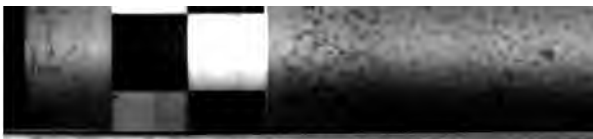
ret neque a turpissimis contumeliis se abstineret. Cum ira im et irrisione Josephus contra Apionem se vertit (c. Ap. II, *ὃ δὲ γε πάντων πιστότατος . . . θαυμαστήν τινα καὶ πιδαν ἀποδίδωσιν αἰτίαν*. Cp. 7. Admiror autem ait eos, qui osidonium dicit et Apollonium Molonem) ei (Apioni) hujus di fomitem praebuere. Cp. 9: eundem, increpat, quod fallae inania facta admiscuerit. Cp. 10: *καταψεύδεται*; ibidem hementer, ait, in Apione admirandam esse eximiam prudenm. Cp. 12: Oportere Apionem ipsum de se testimonium dare, is circulatorum esse videri improbum et vita et sermone pram, merito aliquem Alexandriam miseraturum, si super isto se efferret, Cp. 13: esse illum circumcissum ex necessitate, d nihil ei profuisse, pudendis putrescentibus ipsum cum maioris doloribus exspirasse ¹⁾).

Quorum conviciorum, sicut verba (Cp. 12) docent, Alexandria erat sedes. Atque cum subacto fere toto orbe terrarum exander Magnus non commercii solum, sed etiam litterarum gnum ad Alexandriam urbem quasi caput quoddam terrarum tulisset eoque ex omnibus gentibus magna conflueret vis hominum, facile accidit, ut arena quaedam haec urbs existeret cerninum inter Graecos, Aegyptios, Iudaeos, Phoenices atque in idio hoc certamine versari tibi videbere, quum Flavii Iosephi is librum contra nostrum Apionem. Hic enim, ut primum de liquitate Iudaicae gentis disputemus, contra Iosephum, qui atiq. Iud. prooem. 3 cf. p. 25) in quinque millia annorum

1) Non immerito Apionem a Iosepho reprehensum fuisse docent quum contumeliae, quas ipse in Iudaeos coniecit, tum ea, quae apud alios scriptores de eo leguntur. Gell. N. A. V., 14: Sed in iis, quae vel legisse sese dicit (Apion) fortasse an vitio studioque ostentationis fit loquacior; est enim sane quam in praedicandis doctrinis suis vendicator. Plin. H. N. in praefat. Cymbalum mundi nomen Apioni tribuit et cf. African. apud Euseb. P. E. X, 10 *περιεργώτατος γραμματικῶν* cf. Burigny Memoir. de l'Acad. d. I. tom. XXXVIII. p. 171: un litterateur aussi minutieux et frivole que laborieux. Ceterum animadvertas, quae Niebuhr sentit de Apionis conviciis: Vortrage ab. Alte Gesch. I p. 43. cf. Nieb Röm. G. I. p. 7. annot. 1.

enum, qui c. Ap. I, 34 Judaeos su
ex Aegypto contenderat.

- 1) Alius locus hoc confirmans ap.
*χόριδα τὸν βασιλέα, τοῦτ' ἐσ
κοσίων*. Boekh (Manetho u. d. l
hunc locum emendavit: *σχεδόν*
apud Africanum et Eusebium B
vicesimae quartae exhibet. Confer
chus c. Ap. I, 34 tradidit, appai
anni exitus non apposuisse, sed ver
ἑπτακοσίων ἐτῶν esse Josephi ip
(Fragmenta Graecorum historicoru
Josephus Lysimachi computationem
tam componit, quam opponit iis: h
apposuit ad Judaicam antiquitatem
Apionem refutandum. Apion, qui
(c. Ap II, 2: *Τὸν δὲ ἄριθμὸν τῶν
Αὐσιμάχῳ σχεδιάσας [Ἀπίων]*)
Bocchoride rege ex sua ipsius con
fieri potest, ut Diodorum I, 94 cf 79
post Mycerinum posuit. Verba au
λοῖς δ' ὕστερον χρόνοις ἐβασίλευν
videntur traditionem

His proximus est in definiendo tempore, quo exierint Judaei, Chaeremon c. Ap. I, 32; qui sub Amenophi rege demigrationem factam esse tradidit, qui rex ab Africano et Eusebio dynastiae XIX adnumeratur. Cum hoc consentit Manetho c. Ap. I, 26. Quamquam autem uterque propius ad Josephi ratiocinationem accedit, tamen huic ipsi non satis prisca vetustas Judaica visa est. Nullo autem tempore tam acriter haec de majore antiquitate quaestio, quam tum, cum Macedonum dominatu barbarae gentes libertatem amiserant tractata est. Quo tempore ex omnibus gentibus ii, quorum animi prae ceteris caritate patriae erant affecti, deminuta belli domique in praesenti patriae gloria, a ruinis reipublicae ad antiquitatis studia refugerunt ac pristinorum temporum laudem non solum gentilibus suis ob oculos ponere studuerunt, sed etiam operam dederunt, ut cum aliis gentibus tum vero victoribus illa memoria digna esse viderentur. In primis autem Aegyptii non alii populo, nedum Judaeis, majorem antiquitatem concedere volebant, apud quos jam mature coeptum est quaeri, quae omnium gentium sit velustissima Herodoto II, 2 auctore: *Οἱ μὲν οὖν Αἰγύπτιοι, πρὶν μὲν ἢ Ψαμμήτιχον σφέων βασιλεῦσαι, ἐνόμιζον ἑαυτοὺς πρῶτους γενέσθαι πάντων ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ Ψαμμήτιχος βασιλεύσας ἐθέλησε εἰδέναι, οὔτινές γενοίετο πρῶτοι, ἀπὸ τούτου νομίζουσι Φρύγας προτέρους γενέσθαι ἑαυτῶν, τῶν δὲ ἄλλων ἑαυτοὺς.* Quibus cum verbis consentiunt, quae in Schol. Apollon. Rhod. IV, 262 leguntur: *Κόσμη δὲ ἐν πρώτῃ Αἰγυπτιακῶν καὶ Λεων . . . καὶ Κνωσσος (l. Εὐδοξος) ἐν α' Γεωγραφουμένων τῆς Ἀσίας πάντων ἀρχαιοτάτους Αἰγυπτίους φασὶ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ πρῶτην κτισθῆναι πόλιν Θήβας* et quae in Diod. Bibl. CXXVIII libri primi insunt de deductis ex Aegypto in omnem orbem terrarum coloniis cf. Cyrill. c. Jul. I p. 15 ed. Spanh.

Hanc ob rem factum est, ut Alexandriae praecipue certaretur inter Judaeos et Aegyptios graece doctos. Sed non solum de antiquitate rerum Judaeorum certatum est, exstant etiam convicia, quae ab obtrectoribus in Judaeos congregabantur. Foedissima autem idem Apion obtreccatione in Judaeos probra jactavit. Apion enim nomen sabbatorum (c. Ap. II, 2)

et terrae creatorem jurare, nemini s
cipue si Graecus fuerit; Cp. 11: in
bus justis uterentur, nec Deum jus
daeorum.

Cum his Apionis conviciis con
quorum qui auctores sint non lique
Anecd. p. 380, 30 Mosein a Juda
tradidit, quia corporis ulceribus labor
quae Ptolemaeus Chennus (Excerpta
p. 33) et Helladius Besantinous Phot.
Idem, quod c. Ap. II, 7 et 8 legimus
Damocritus: Damocritum tradere, Ju
adorare et septimo quoque anno pere
et interficere, carne ejus minutatim diss
apud Tacitum (Histor. V, 4 init.) invei
monstrante errorem sitimque depuleran
apud Diodorum mutatis nonnullis rebu
in Dei inaccesso fano Antiochum illustr
asello insidentem reperisse eumque
Jam vero accedamus ad longiores L
narrationes. Lysimachus enim c. Ap.
Judacos λεπρὸς ὄντας καὶ ψωρὸς :
ἐχόντας, qui mendicando in temulis
sterilis fuit

fuisse urbis in Judaea ab iis conditae, quia templa Aegyptiorum spoliassent. Juxta haec Josephus nobiscum communicat, c. Ap. II, 14 Apollonium Molonem et Lysimachum Mosem τὸν μὲν γόητα καὶ ἀπατεῶνα (διαβάλλοντες) designavisse. Chaeremon (c. Ap. 1, 32) contendit, Judacos esse Aegyptios morbosos, pollutos illos, quos rex Amenophis ex consilio scribae sui Aegyptio expulisset. Amenophim enim regem (cujus filius Ramesses), quum ipsi nocturnis terroribus perturbato Isis in somniis apparuisset et Phritiphantes scriba dixisset, si a pollutis hominibus Aegyptum purgare vellet, eum nocturnis terroribus liberatum fore, morbosorum milia CCL collegisse et e finibus exegisse. Duces fuisse scribas Moysem et Josephum, quorum nomina Aegyptia fuissent Tisithen et Peteseph. Hos Pelusium venisse ibique CCCLXXX milia relictorum ab Amenophi hominum, quos in Aegyptum transferre noluerit, offendisse. Cum his foedere icto quum expeditionem contra Aegyptum fecissent, Amenophim eorum impetum non exspectantem in Aethiopiam fugisse. Gravida uxorem relictam et in spelunca quadam abditam puerum enixam esse nomine Messenem, qui adultus Judaeos in Syriam expulisset et patrem Amenophim ex Aethiopia recepiisset. Cum Chaeremonis autem narratione maxima ex parte congruunt ea, quae a Manethone c. Ap. I, 26 de Judaeis exponuntur (cf. p. 3 sq.). Nam sub rege Amenophi missos esse omnes leprosos et immundos homines in lapicidinas tradit. Hos foedus iniisse cum aliis, qui ab oriente profecti regem cum filio in Aethiopiam fugassent: qua ex terra illos rediisse et hostes in Syriam depulisse. Cum Lysimacho consentiunt ea, quae Manethio de Mose vel Osarsipho legislatore leproso et immundorum hominum ¹⁾ prodidit. Neque igitur fieri potest, ut accuratorem inter narrationes, quas retulimus, consensionem esse et connexum negemus, convicia autem, quae iis continentur, Judaeos asini caput coluisse vel hominem Graecum singulis annis mactasse etc. etc. absurdorum esse genus criminum, quod etiam medio aevo ac nostris diebus in Judaeos collatum et congestum est, quasi aquas, fontes, puteos

1) c. Ap. I, 26.

et nostra ratione explicari optime videntur. Neque ulli Judaei sua ipsorum culpa contumelias a gentiles indeque has contumelias a risui habebantur, quasi asinum colebatur, quod omnibus fere temporibus animal, aut, ut Ewald (*Gesch. des ad Lysimachi de asinis narrationem a stipendia Hebraeorum significabantur, equos, asinos tantum alit — aut denique Judaeorum hac fabula tecte significat* (Hist. V, 4) projectissimam, ait, ad hoc quod lege Mosaica vetitum est, (cf. Mane ab alienarum quidem concubitu abstinentia et maledictiones, quae jam plurimae ab illis, quibus in universum per totum orbem erant, sejungi possunt, quae ex multis locorum et Romanorum collecta jam profertur.

Ex Horatii Satiris ³⁾ liquet, Judaeos habuisse aliosque ad sua sacra perducere. 143. I, 9, 69. 70. Deinde apud Persium solum, qua ratione sabbata celebraverint etiam his verbis: »recutitaque sabbata stitiosos jam ad sacra inducunt.

Quam rem etiam Juvenalis (Sat. XIV, 100 sqq.) Tacitus (Histor. V, 5) Suetonius (Domit. 12) Dio Cassius (B. R. 67, 14), qui narrat, nonnullos ad Judaeorum mores aberrasse, satis confirmant. Eo magis autem Judaeorum mores derisui magnam dabant materiem, quo frequentiores Romae et auctiores facti sunt. Circumcisionem enim cavillantur poëtae ut Horatius (Satir. I, 9, 70 Curti Judaei. I, 5, 100 Judaeus Apella) Persius (Sat. V, 184 recutita sabbata i. e. recutitorum sabbata) Martialis (Epigr. VII, 30 recutitorum Judaeorum inguina cf. Judaeum pondus) Petronius Arbiter (Satiric. 102). Apud Martialem (VII, 82), Juvenalem (XIV, 69) Suetonium (Domit. 12) etiam ob alias res deridentur. Summae autem derisioni erat, quod multi Judaei ambitione ducti originem celare studebant et inviti se ex Judaica gente prognatos esse (cf. delapsa est misero fibula; verpus erat. Martial. Epigr. VII, 35) confitebantur. Alio loco idem Martialis (Epigr. XI, 94) poëtis Judaeis objicit, quod ex libris Romanorum poetarum sua composuerint carmina, illorum versus furantes et compilantes. Tum jam illa aetate, uti hodie, Judaei Romae egestatem prae se ferebant sive veram sive simulatam, mendicant et vaticinantur vitae sustentandae causa Juvenal. Satir. VII, 13 - 16. VI, 542 - 547. Martial. Epigr. XII, 57, pro lecto foenum habent, quod in cophino secum portant; dormiunt in nemore antea Numae dedicato. Foedissimo autem modo Martialis (Epigr. IV, 4) (jejunia sabbatariorum) Judaeos propter oris odorem perstringit et propter alias consuetudines Petronius Arbiter fragm. 35. Huc pertinent etiam, quae Macrobius (Sat. II, 4) Plutarchus (Vit. Cic. c. 7.) Suetonius (Octav. 76) protulerunt. Inprimis superstitionem Judaeorum irridebant veteres, quod die sabbatorum negotia intermittebant etiam maxime necessaria cf. Agatharchidem ap. Jos. c. Ap. I, 22. Ant. Jud. XII, 1 qui narrat, Judaeos, quod otiari septimo quoque die soliti arma noluis-

1) Delitzsch (Zur Geschichte der jüdischen Poësie. Leipz. 1836) comparat cum hoc Jasonem Cyrenaeum 2. Maccab. 2, 23; Fuscum Aristium (Hor. Od. 1, 22. Sat. 1, 3) Theodorum Hierosolymitanum, Ezechielem poëtam.

nece (Epp. XCV, 47) contra Judaeos
 Accendere aliquem lucernas sabbatis
 lumine dii egent et ne homines qu
 Totam autem hanc invidiam, quam d
 verbis breviter amplectitur Tacitus in
 Judaeorum mos absurdus sordidusque
 quae apud nos sacra, rursum concessa ap
 Nec non publice Romani de Judaeis
 Etenim jam Cicero (pro Flacco c. 28) i
 mento esse testatur, quia aurum et pec
 cae parte ut sacrum tributum Hierosol
 eos ostendisse, quid de imperio Roma
 barbaram superstitionem, multitudinem
 pro republica esse contemnendam Ist
 dore sacrorum imperii, a gravitate nom
 institutis abhorrere, Immortalibus Diis
 esse, quod esset victa, quod elocata. E
 Judaeos jam tum cum maximo Romano
 vagatos esse videmus. Pergit enim Cice
 bus Aureliis causam dici i. e. non long
 turba mercaturam sordidam facientium
 versari, ubi delectus servorum habebat
 l. 5 §. 11 ed. Klotz; pro Cluent. c. 34
 que, 1888.

Atque antea jam publice in eos animadversum est ¹⁾. Tum Octavianus non indulsit Judaeorum peregrino cultui (Sueton. Octav. 93) et Tiberius jam compescuit ritus Judaicos (Tacit. Annal. II, 85. Sueton. Tib. 36). De Gaji in Judaeos crudelitate conferas Philonis Judaei librum scriptum adversus Flaccum et de legatione ad Gajum. Claudius Caesar (Sueton. Claud. 25) Judaeos urbe Roma expulit *στασιασάντων τῶν Ἰουδαίων κατὰ Χριστιανῶν*, quam fuisse causam Suidas (s. v. *Κλαύδιος*) refert, quum Dio Cassius (60, 6) contra non expulisse eum Judaeos tradat, sed passum non esse eos conventus agere. Facillime igitur Nero incendium Romanum Christianis opprobrio dare potuit (Tacit. Annal. XV, 44), quippe quos populus, cui Judaei invisi erant, pro cultoribus religionis Mosaicae haberet (Meier Judaica p. 51 annot. 25). Postremo Domitiano Imperatore tam crudeliter in Judaeos actum est, ut nonagenarius senex tributū causa in frequentissimo concilio an circumsectus esset inspicere-tur (Suet. Domit. 12 cf. Dio Cass. 67, 14).

Bellam intulerunt Judaeis (Tacit. Hist. V, 9. App. de bell. Syr. c. 50) Pompejus ²⁾, Antonius ³⁾, Octavianus ⁴⁾, Vespasianus ⁵⁾, Titus ⁶⁾, Trajanus ⁷⁾, Hadrianus ⁸⁾. A Gaji Caesaris

1) Bellum Pompeji contra Judaeos cf. p. 35 annot. 2.

2) Cic. pro Flacco 28. Strabo Geogr. 16, 2, 34 sqq. 46 ed. Kramer. Plin. H. N. VII, 27. Jos. A. J. XIV, 3, 1. 4, 3. 6, 4. C. A. Florus Epit. 3, 5. Plut. Pomp. 39, 51. 45, 16, 37. Plut. Anton. 3, 28. 34. App. B. Syr. c. 50. Bell. Mithrid. 51, 117. Dio Cass. R. R. 37, 15. Amm. Marcell. R. G. 14, 8. Rutil. Num. Itin. I, 395 sqq.

3) Dio Cass. 49, 22.

4) App. Bell. Civ. V, 7.

5) Suet. Vespas. c. c. 4. 5. 8. Amm. Marc. XXIII, 1. Jos. Bell. Jud. VII, 14, 1 sqq.

6) Dio Cass. 66, 47. Rutil. Num. Itin. I, 395 sqq. Procop. Bell. Vand. II, 9. Suid. s. v. *βδέλυγμα*.

7) App. B. Civ. II, 90. Dio Cass. 68, 32. Xiphilin. Traj. p. 254.

8) Pausan. Descr. Graec. I, 5. Dio Cass. 69, 12—14. Suid. s. v. *βδέλυγμα*. Ael. Spartian. Hadrian. 14. Aristo. Pellaë. Euseb. H. E. IV, 6. De Justiniani bell. c. Judaeos cf. Procop. B. Pers. I, 19.

...marcomanni,
 alios vobis inertiores inveni⁴ scilicet
 Christianos (Ann. Marcell. XXII, 5
 v. l.) usus est. Quamquam autem
 magnopere premebantur Judaei, tamen
 manum dissipati erant, ita ut Dio C
 pulum Judaeorum, quamvis saepenum
 auctum fuisse, ut ad libertatem ritib
 Rutilius Numatianus autem Itin. I, vv. 36
 excisae pestis contagia serpunt, Vict
 premit.“

Quum talis igitur esset apud Roma
 non aliam experti sunt Judaei Aegyptii
 Ptolemaei superiores iis faverent, Ptolem
 c. Ap. II, 5) Ptolemaeus Physcon et qu
 viissime eos insectari inceperunt (3 Mac
 sqq. IV cf. 2 Maccab. VI, 8). Namque re
 tius crescentibus Judaeorum opibus invidia
 drini maxime propter eorum divitias alie
 tam acerbissimo odio eos persequabantur

Vetustissimum inter Judaeos Aegy
 xum nemo ignorat. Omissis autem iis,
 rum ex Aegypto spectant, Salomon Phara
 Jerobeamus, quum decem Israelitum
 designare

mali Israelitarum in Aegyptum migrarunt ¹⁾, nec minus, quum Judaea a Nabucodrossore expugnata esset ²⁾. Persarum rex Ochus (Artaxerxes III?) Judaeorum colonias in Aegyptum deduxit ³⁾. Idem fecisse Alexander magnus fertur, qui in Alexandriam octo milia Samaritanorum deduxerit Judaeos milites in exercitu suo habuerit ⁴⁾. Ptolemaeus Lagi triginta milia Judaeorum militum, civitate Macedonica donatorum, in castellis Cyrenes posuit ⁵⁾. Sub Ptolemaeo Philadelpho versio Pentateuchi Alexandrina confecta est ⁶⁾. Quum Ptolemaeus Euergetes a bello contra Seleucidam confecto rediret, in Hierosolymis urbe sacrificavit templumque donavit ⁷⁾. Apud Ptolemaeum eundem Josephum, Tobiae filium, qui Syriae et Phoeniciae vectigalia grandi pecunia licitus esset, hujusque filium Hyrcanum ⁸⁾ in magna auctoritate fuisse tradidit Josephus. Coram Ptolemaeo Philometore Ptolemaei Epiphanis filio dissensio inter Judaeos et Samaritanos orta ex optatis Judaeorum disceptata ⁹⁾ et sub eodem rege ab Onia, Oniae filio, qui ab Antiocho Epiphane depulsus Alexandriam confugerat, templum Leontopolitanum (c. 160 a. Chr. n.) exstructum est ¹⁰⁾. Ita autem factum est, ut Judaei opibus viribusque crescerent ¹¹⁾. Immunitas a tributis septimo quoque anno iis con-

1) Hanc rem Ewaldius, *Gesch. d. V. Israel* III, 1 p. 317. 319 concludit e Zach. 10, 10 sqq. Jes. 11, 11. Hosea 9, 6. Jeremiae quoque aetate ante Hierosolyma deleta Judaei in Aegypto commemorantur Jerem. 24, 8. 26, 21—23.

2) 2 reg. 25, 25 sqq. Jes. 39, 1. 3. 14. c. 40—44. 46, 13—26.

3) Aristaeus II, p. 103 sqq. Joseph. ed. Haverkamp. cf. c. Ap. 1, 22.

4) Jos. B. J. 2, 18, 7. c. Ap. II, 4 cf. Curt. Ruf. 4, 8. Jos. A. J. 11, 8, 6. 11, 8, 5. Hecataeus ap. Jos. c. Ap. 1, 22.

5) Jos. A. J. 12, 1. c. Ap. I, 22. A. J. 11, 8, 5. c. Ap. II, 4. cf. Aristaeus 165. Jos. A. J. 13, 2, 1.

6) Aristaeus ad Philocratem Jos. c. Ap. II, 4. A. J. 12, 1, 1. cf. Ewald I l.

7) Jos. A. J. 12, 4. c. Ap. II, 5.

8) Jos. A. J. 12, 4. cf. de Hyrcano 2. Maccab., 3, 11.

9) Jos. A. J. 7, 12, 1; 13, 3, 4.

10) Jos. A. J. 13, 3, 1 sqq.

11) Jos. A. J. 14, 7. 2.

que in Cyrene ethnarchus erat, qui
 bat, judicia exercebat, pacta conve
 suis legibus utentis esset princeps
 tus Judaeorum numerus in Aegypto
 tene milia in hac terra viverent ¹⁾
 Alexandriae iidem efficerent, in Cyn

Itaque non mirandum est, quod
 driae perpetuam inter primos ejus in
 tentionem. Mortuo Ptolemaeo Philon
 maeus Physcon ¹⁰⁾, Cleopatram Phi
 ejecturus, quum Onias et Dositheus
 patrae partibus starent, crudeliter in

1) Jos. A. J. 11, 8, 5. c. Ap. 2, 4

2) Jos. A. J. 12, 2, 3.

3) Jos. A. J. 14, 3, 1. cf. A. J. 14
 et de prov. Cona. 5.

4) Jos. c. Ap. 2, 5.

5) Jos. B. J. 2, 18, 7. c. Ap. 2, 4

6) Philo c. Flacc. II, p. 523 sqq.

7) Jos. c. Ap. 2, 4. A. J. 14, 7, 1
 cf. Acta 11, 20. 13, 1. Marc. 14

8) B. J. 2, 18, 7. cf. Dähne l. l. I.

9) Ewald l. l. III, 2 p. 336: Jan
 Judaeos sensisse: Daniel 11. 2
 2 Macc. 6. 10

elephantis cum filiis et uxoribus subiecit ¹⁾). Postquam Cleopatra cum filio Ptolemaeo Lathuro conflixit, is rex, cum Judaei Oniae filii, Chelcias et Ananjas ²⁾, cum regina fecissent, Judaeos crudelissime persecutus est ³⁾). Maxima vero in Judaeos crudelitas Alexandriae sub Claudio Nerone Imperatore, quum concio de legatis ad eum mittendis haberetur, a Graecis incolis adhibita est. Hi enim, quum Judaeos in concione conspicerent, contumeliis eos affecerunt, multos interemerunt, tres captos, quos comburerent, per urbem traxerunt. Quod quum caeteris Judaeis palam factum esset, ad arma concurrere. Contra eos Tiberius Alexander, praefectus urbis, quum hortationibus compescere nequirit seditionem ipseque a Judaeis contumeliis appeteretur, milites misit. Postquam diu Judaei restiterunt, multi interempti, alii sub divo comprehensi, alii in aedes contrusi sunt. Romani autem ira incensi bona eorum diripere, neque infantibus neque senibus, nulli aetati pepercerunt, at quinquaginta milia hominum in acervos congererentur. Quum receptui canere Tiberius juberet, milites parvare, sed vulgus nimio et inveterato odio permotum vix a cadaveribus avelli poterat ³⁾).

Haec erat Judaeorum apud Romanos, Graecos, Aegyptios ^{5. De J. daeis, q} conditio: quae qualis fuerit, is qui acerbiter rixae inter Jo- ^{graeo} sephum et Apionem, quam jam commemoravimus, vult intelligere, ^{sua hist} perspicual necesse est. ^{ria scr} ^{pserunt}

Huc autem accedit, quod Judaeorum non mores tantum et consuetudines, sed etiam, quae illorum scriptores de antiquitate suae ipsorum historiae et de eximia popularium virtute contenderent, ad repugnandum gentiles scriptores provocaverunt. Jam p. 26, commemoravimus Josephum refutare eos, qui Judaeos nec sapientes viros neque artifices habuisse contenderant et affirmare Judaeorum ex Aegypto exitum Trojana tempora prope mille annis antecedere. Simili modo Josephus A. J. III, 9 sqq. IV. historiam Mosis luxuriosius exornavit. Pharaonis enim filiam,

1) A. J. 13, 10, 4.

2) Ibid. 13, 12, 6.

3) Jos. B. J. II, 18, 7 sqq.

...etiam similem ad modum (B. Ju
 cum Romanis bellum fere omnium u
 δὲ καὶ ἡμᾶς σχεδὸν δὲ καὶ ὧν ἀκοῇ
 tia quadam vix toleranda proposuit. Q
 tatem excedere sive fictas esse nemo
 ptorum generis Flavius Josephus non
 complurium, quorum agmen quasi c
 rum fragmenta, quae ab Eusebio P. E.
 citur Alexander Polyhistor, ut Malchi
 Eupolemi, Theophili, Aristocae, Theodoti,
 et Molonis cuiusdam; in quibus nonni
 quam in Josephi libris insunt. Nam si
 Cleodemus (Euseb. P. E IX, 30) de ori
 et Africae ex Abrahami filiis ex Chettu

-
- 1) Flav. Josephus testes sententiae suae s
 veterum, quorum scripta deperdita v
 Pythagoram, Herodotum, Choerilum, A
 multosque alios cf. Jos. c. Ap. var.
 praeceptores fuisse (Orig. c. Cels. I,
 I, 12) nullo alio argumento confirma
 Herodotum ut de Judaeis verba faciet
 Meier (Judaica I. I.) et Movers I. I.
 104 III, 5. VII, 69. Herodotus autem
 quos ab eo non cognitos fuisse probab
 Persarum imperio.

facile intelliget hunc inanem atque absurdissimum abusum esse eorum, quae libris sacris continentur. Similia porro sunt, quae de Mose Artapanus quidam (Euseb. P. E. IX, 27) finxit. Regi Aegypto Palmenothis, Mempsathenotis filio, Moeridem fuisse filiam (cf. apud Josephum Thermuthim)¹⁾, uxorem Chenefrae regis Memphi regnantis. Moeridi autem, quae sterilis fuisset, subditum fuisse puerum Hebraicum, quem Mosem nominassent. Hunc adultum a Graecis nominatum esse Musaeum et doctorem fuisse Orphei. Humanum genus ab eo multas res esse doctum, navium et machinarum construendarum et lapidum componendorum artem; arma Aegyptiis eum tradidisse et instrumenta belli, aquae ductus instituisse, invenisse philosophiam, Aegyptum distribuisse in triginta sex nomos, a vulgo fuisse dilectum, honore divino dignum existimatum a sacerdotibus. Hermam appellatum eum esse propter interpretationem librorum sacrorum, Aethiopes devictos et circumcisionem ab eo doctos cultumque Apis in Aegypto institutum esse. His addenda sunt, quae Eupolemus quidam (Euseb. P. E. IX, 17 et IX, 26) de Abrahamo et Mose protulit. Cum alias res de Abrahamo, quas e narrationibus librorum sacrorum Hebraeorum contexuit, refert, tum Abrahamum, cum in Aegypto versaretur apud Heliopolim, Aegyptiorum sacerdotum consuetudine plurimum usum multa ipsos atque etiam astrologiam quaeque ad eam pertinent omnia docuisse tradit; inventionem astrologiae Babyloniiis Abrahamum et sibi ipsi, sed principi auctori Enocho, attribuisse, Aegyptiis vero abjudicasse. Idem Eupolemus (IX, 26) Mosem primum sapientem fuisse, Judaeis literas tradidisse, a quibus Phoenices eas ut a Phoenicibus Graeci acceperissent, memorat. Omissis autem et iis, quae Eupolemus de regibus Hebraeorum narravit et iis, quae alii scriptores ab Alexandro Polyhistore laudati sacris libris Judaeorum fundamento narrationum suarum usi minus temere graece exornarunt, jam ad nonnulla alia fragmenta transeo, quae Judaeorum

1) Jos. A. J. 2, 9, 5. Barkehr. chron. p. 14. *Qapla* Syncell. I., p. 227. *בני מין* apud Rabbim. Wagenseil Sota p. 271. Knobel Levit. etc. p. 11.

...atum fuisse, Hermippum
 Orig. c. Cels. I p. 13 ed. Spenc.), Pyt
 losophiae suae principia petiisse, qui i
 Hecataeum Abderitam (c. Ap. I, 22) de
 tifice, de Hierosolymorum templo, de f
 de Mosollamo narrantem facit. Non fac
 piores gentiles conatus tales Judaeorum
 spicerent et despicerent. Exstant vero
 factum esse apparet. Philonem Herenniu
 haec disputare legimus: „Ἐκαταίου τοῦ Ἰ
 Ἰουδαίων βιβλίον (cf. Jos. Ant. J. I, 7, 1
 4) ἐν ᾧ προστίθεται μᾶλλον ὡς σοφῶς τ
 ὡς καὶ Ἑρέννιον Φίλωνα ἐν τῷ περὶ Ἰε
 πρώτον μὲν ἀμφιβάλλειν, ἐκ τοῦ ἱστορικ
 δεύτερον δὲ λέγειν, ὅτι εἴτερ ἐστὶν αὐτοῖ
 τάσθαι ὑπὸ τῆς παρὰ Ἰουδαίοις πιθα
 εθεῖσθαι αὐτῷ (αὐτῶν) τῷ λόγῳ“ Ne
 ctiones Judaicas videntur ea, quae apud
 bus p. 28. ed. Par. leguntur: „Τὸ δὲ Βά
 ὀρειον κατὰ τὴν τῶν Κελτῶν φωνήν, ὡ
 υδαῖον σημαίνει, ὡς Ἑρέννιος Φίλων“.
 s l. l. p. 128 annotat...

quomodo nomen בן מן filii mendacii adsciverint, tamen dubitationem esse nullam, quin Philo eo nomine idem spectaverit, quod ejus de Hecataeo sententia doceamur, nec sine jure ab Apione et Chaeremone et aliis reprehensos Judaeos esse, quod in historiis ipsorum commenta venditarent, si respiceres ea quae tum nota fuissent opera Hecataei, Hermippi, Malchi, Eupolemi, Artapani, Josephi, quae ex parte inanibus fabulis abundarent ¹⁾. Fraudem autem talem Judaei Alexandrini cujusdam, qui nomine Phocylidis abusus est, egregie apertissimam fecit Jacobus Bernays ²⁾.

Jam vidimus pugnare Apionem, Chaeremonem, Lysimachum ^{6. Di} contra Josephi inprimis conatus antiquitatis et famae populi sui ^{gnati} demonstrandae, ab ipso Josepho autem Manethonem quoque in ^{quae} adversariorum suorum numero haberi. Nec negari posse arbi- ^{Maue} tramur, magnam inter hos scriptores exstare consensum. Quo ^{nen} ^{Grac} ^{Alex} ^{drin} ^{Jude}

- 1) Dilucide etiam Dähne (Gesch. der alexandrin. Religionsphilosophie II, p. 76) Judaeos pietate ac superbia impulsos philosophiam Graecam e philosophia Judaica ortam contendisse explicavit, quae re facillime potuisse fieri, ut Judaei hanc rem persuasam sibi ipsi haberent neque, quum id agerent, ut et ipsis ethnicis talia persuaderent, a documentis dolo adipiscendis historicis et dolose commutatis vel potius subditis et effectis abstinuisse. Quam ob rem Judaeos callidos aut eos sibi quaevisisse scriptores, qui re vera de Judaeis honorifica tradidissent, quo tempore id fieri potuisset, aut eos, quorum nominibus in obscura tempora recedentibus magis alios licuisset fallere. Dähne I. I. II, p. 223 ann. 53 etiam alios auctores alterum Judaeum, Christianum alterum, qui hoc vitium litterarum et Judaicarum et Christianorum agnoverint et auferant, produxit ut Aristobulum (Euseb. P. E. XIII, 12 p. 666) qui sese excuset, quod pro Arati „Jove“ „Deum“ posuerit — ut Augustinum, cujus in libro adv. Faustum (XIII, 15 Tom VIII, 156) verba haec sunt: Sibylla porro vel Sibylla et Orpheus et nescio quis Hermes et si qui alii vates vel theologi vel sapientes vel philosophi gentium de filio Dei aut de patre Deo vera praedixisse seu dixisse perhibentur, valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem revincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam

- 2) Ueber das Phokylideische Gedicht. Ein Beitrag zur hellenistischen Literatur. Berlin. Herts. 1856.

nisus Hengstenbergius ¹⁾ Manethonis historiis nullos subesse fontes Aegyptios, aliquem vero obtrectatorem Judaeorum nomen Manethonis prae se ferentem, eorum historias ira accensum in modum Aegyptium commutasse censuit. Negat enim, ea, quae Manethoniana edita essent, aetate (hanc eandem, qua Lysimachi et Chaeremonis narrationes compositae essent, judicavit esse) traditiones a patribus ad filios propagatas vel narrationes in ore populi versantes Aegypti, Graecorum et Phoenicium incolae et mores et consuetudines, Aegypto a Canaanitico rege crudelissime vastata, e graeca imbuissent. Hengstenbergius certe argumentis nonnullis adhibitis adjuvatur. Supra p. 13 sq. jam scripta quae ad nostram disputationem pertinent, fragmenta ab alio quodam nomine Manethonis fingente eodem tempore, quo epistola Manethonis ad Philadelphum edita est, quo etiam Chaeremon, Lysimachus, Apion fuerunt, sint edita? De Chaeremonis aetate dicit C. Mueller (frgm'ta H. G. III. p. 334), duos Chaeremones, qui ad nos pertineant, distinguendos esse, unum praeceptorem Neronis circ. 50 p. Chr. mortuum, alterum, qui Aelium Gallum in superiora Aegypti ascendentem comitatus esset et cujus natales ad 50. ante Chr. nat. referendi sint. Alterum hunc conicio nostrum esse ex eo, quod a Josepho ante Apionem (cf. infra) ponitur. Lysimachus, quem Josephus proximum a Chaeremone fuisse refert, Alexandrinus fuit post Mnaseam Patrensem (Athen. IV p. 158 D.) et ante Apionem (c. Ap. II, 2). Eodem ex loco (c. Ap. II, 14) Lysimachum post Apollonium Molonem, inclytum illum Ciceronis magistrum, scripsisse conjicias. »E fragmentis ejus«, ait C. Mueller (III. p. 334 sqq.), »longe plurimis, quae quidem ad Thebaica et Nostos pertinent, apparet maximam operam in eo posuisse auctorem, ut antiquiorum scriptorum narrationes congereret, de singulis quibusque inter se contenderet miram-

1) Manetho u. d. Hyksos I. I. p. 260 sqq.

que eorum dissensionem eo modo declararet. Num ulterius progressus sit ac iudicii acumen cum colligendi industria junxerit, nescio, id quod credibile non est, si quis nostram de Judaeis narrationem perlegerit. Apion Oasita autem Alexandriae eruditus sub Tiberio Romae vixit, Alexandriam reversus mox denuo Romam venit legatusque apud Caligulam imperatorem Judaeos accusavit: proventus jam aetate iterum Romae scholas aperuit sub Claudio imperatore (41–54 p. Chr.). Plinius eum adolescens vidit. Quin igitur hi scriptores aetate superiorum Caesarum Romanorum scriberent atque eadem aetate epistolam, quam Manetho ad Philadelphum scripsisse fingitur, inventam esse augurari liceat e verbo *Σεβαστός*, non plane Hengstenbergii sententia repudiari posse mihi videtur. Accedit, quod eae, quae nostris fraginentis continentur, res ad eadem convicia, ab Lysimacho consortibusque in Judaeos conjecta, pertinent. Nam inprimis in illa narratione, quae c. Ap. I, 26 continetur, omnia, quae de Judaeis in relatione libri c. Ap. I, 14 proferuntur, jam in deterius conversa sunt. Primum enim tempus, quo Judaei exierunt ex Aegypto, trecentis triginta tribus annis posterius quam alteri huic placuit, sub rege Amenophi, illum auctorem statuisse legimus. Tum ad ignobiles (*τὸ γένος ἄσχημοι*) leprosi ac corpore debiles, quibus purgari Aegyptum Deus jusserit, accedunt. Deinde dux populi exeuntis sub adscito Mosis nomine Osarsiph est sacerdos Helio- polititanus, qui leges fert et rempublicam constituit. Legem autem eam instituisse narratur, qua Judaeos jusserit inimicos contra omnes, civibus suis tantum exceptis, se praebere et omnia ea facere, quae Aegyptiis adversa essent. Auget porro illa narratio rationem exitus contumelioso modo: *οὐδὲ ἱεροσυλοῦντες . . . ἤρχοῦντο, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀντοῖς ὀπτανίοις τῶν σεβαστευομένων ἱερῶν ζώων χρώμενοι διετέλουν, καὶ θύτας καὶ σφαγεῖς τοιῶτων ἱερεῖς καὶ προφῆτας ἠνάγκαζον γένεσθαι καὶ γύμνους ἐξέβαλον*. Invidia haec apud Chaeremonem, Lysimachum, Apionem ingravescit. Chaeremon negat Judaeos aliunde immigravisse. Pro *Ἀβαρίς* vel *Ἀύαρίς* ponit Pelusium, quod antiquitatem prodit minorem. Qui cum morboris foedus ineunt, eos et ipsos Aegyptios ab Amenophi relictos esse, qui cum illis conjuravissent,

memorat. Hi regem in Aethiopiam fugant: sed redux rex Judaeos in Syriam depellit. Pro illo οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ Θεὸς ἀντέπνευσεν (c. Ap. I, 14) Isidem, quae regi nocturnum terrorem propter pollutos illos injecerit, ponit. Admirabili autem quadam negligentia narrat, cum pro Παμέσσης filio Amenophis, ut supra dixit, ad finem posuerit Μεσσάρην. Etiam magis autem, quam Chaeremon, Lysimachus Judaeis obtruncat. Nam praeterea quod exitum in Bocchoridis demum transfert, populum Judaeorum ait λεπρούς ὄντας καὶ ἔχοντας, qui mendicando inflicissent, ut Aegyptus sterilis fieret. Ad quod averti imonis oraculum jussisse leprosos in mare dejici ¹⁾ et tum deportari. Depor- tatos a Mose ductos esse, qui ne cui in posterum be- nevolos se praeberent μήτε εἰνι συμβουλέειν ἀλλὰ τὰ χείρονα. Ἰερόσυλα a verbo συλᾶν deductum nomen fuisse urbis in Judaea ab iis conditae, quia templa Aegyptiorum spoliassent. Quid denique Apion de Judaeis cavillatus sit, jam supra relatum est.

7. Num Tantus igitur quum sit calumniarum in his relationibus progressus, ut recentior auctor imitatus fere esse proximos videatur, accuratorem inter Manethonis, Chaeremonis, Lysimachi, Apionis relationes intercedere cognationem facile concedemus. Quod deinde Hengstenbergius contendit, historias Judaeorum ab his scriptoribus in modum Aegyptiacum commutatas esse, non videtur esse dubium, quin pleraque, quae his narrationibus continentur, ex Judaeorum historiis sacris repeti possint ²⁾. Valet haec quidem

1) Knobel l. l. p. 9 confert ad hanc rem Exod. 1, 22.

2) Knobel p. 120: Bei Lysimachus erinnern das Betteln der Juden an 12, 35 f (Exod) die Krankheit an 9, 10. 12, 29, die Unfruchtbarkeit an 9, 25. 10, 15, das Ersaufen an 1, 22, das Rufen zu den Göttern an 14, 10 ff, das Anzünden des Feuers und des Lichtes an 13, 21 f, die Abneigung und der Hass gegen die Menschen an Dt. 7, 2. 16. 20, 16 f., das Gebot der Zerstörung der Tempel und Altäre an 23, 24. 34, 13; Nm 33, 52 Dt. 7, 5. 12, 2, der Uebermuth, die Plünderung und die Zerstörung an die Siege Moses und Josuas, bei Diodor.

nio ad Manethoniana ¹⁾. In *Ἀβάρης* vel *Ἀῦαρίς* urbis nomine (Joseph. c. Ap. I, 14; 26) Hebraeorum nomen inesse etiam aldus (1. l. I, p. 447 sqq II, p. 515 sq. castra Hebraeorum) novit. Salatis rex porro nominatus esse secundum vocem raicam *הַשְׁלִיט* cf. Genes. 42, 6 conjicitur. Josephum frumentum mensum esse, quod per septem annos coacervaverat, stor libri Geneseos tradit, id quod etiam Salatis fecit *τὰ μέν ομετρῶν*. Totum populum ab oriente venisse et ad orientem sedes habuisse *πρὸς ἀνατολήν*, Assyrios metuisse (*πρό- ὤμενος Ἀσσυρίων*) haec omnia ad Judaeos spectantia e libris tris deprompta esse probabile est. Quod templa spoliavisse mientes (*ἱεροσυλοῦντες*) dicuntur, conspirat cum iis, quae Exod. 3, 22. 11, 2. 12, 35. 36 traduntur. Nec quantum temporis spatium Manetho (c. Ap. I, 14) pastores in Aegyptio terra sedes uisse tradidit, a sacris libris Hebraeorum discrepat. DXI

erinnert die Abschliessung an 23, 32. 34; 34, 12. 15 f. Dt. 7, 3, bei Tacitus der Wassermangel an 15, 22 f. 17, 1 ff, bei Justin das Stehlen der ägyptischen Sacra an 12, 35 f., die tempestates an 14, 27 f., das Fastem beim Zuge an 16, 3 u. s. w. cf. supra p. 9.

- 1) Knobel Exod. p. 120 ad fin.: Eine Einwirkung der Hyksos- und Philistersage auf die der Hebräer lässt sich schon im A. T. erkennen, vornämlich bei den jüngern Erzählern z. B. in der Angabe von Josephs Herrschaft (Gen 42, 6), von der Menge des hebräischen Volkes in Aegypten Exod. 1, 9, von den Gerichten an den ägyptischen Göttern (Exod. 12, 12), von der Austreibung der Hebräer (Exod. 12, 33), welche die alte Überlieferung beim Elohisten nicht kennt (Vgl. Exod. 8, 22). Nobis repugnare videtur, nisi, quae apud Lysimachum et alios e libris sacris repetuntur, etiam apud Chaeremonem et Manethonem eodem ex fonte repetimus: ut morbosos cum Judaeis mixtos fuisse, Judaeos jussos esse templa et altaria delere, crudeliter se gessisse, sacra aegyptia furatos esse, etc. etc. Itaque dicimus Hyksosorum narrationem ex libris sacris depromptam esse. An Judaeorum invidia, quae commutandarum illarum narrationum ansam dedit, a Lysimachi demum aetate orta est? Eadem, quae apud Lysimachum per invidiam commutata sunt, apud Chaeremonem etiam et Manethonem alterum commutata esse queunt.

enim annos illo auctore sedes pastores habuerunt, quorum a summa si octoginta annos, qui a Manethone ad pugnam pastorum cum Aegyptiis referuntur, deducis, CDXXXI anni tibi sunt, quum etiam in ipsorum libris sacris Judaei CDXXX annos in Aegypto versati esse tradantur. Miscentur autem cum illis, quae ex libris sacris depromptae sunt, rebus, eae quae scriptoribus ex quotidiano, ut ita dicam, conspectu Judaeorum in animos inducebantur. Apud vi Alexandrinum Judaei erant ἄστυμοι τὸ γένος; nam (σάπτες) protervi sese efferebant, favorem regum in pecuniam grandem fecerant cf. supra p. 36 sqq. N sentit cum libris sacris Ma netho tradens, pacto ini ex Aegypto exiisse et Hie rosolyma migrasse.

Jam vero si utram nem (c. Ap I, 14 et I, 26) componimus, hanc ab illa descriptam esse videmus. Aliquid novi quidem in hac cognoveris, quod Aegyptii leprosi et morbosii cum Judaeis mixti traduntur. Sed et haec cum relatione librorum sacrorum consentiunt, e quibus lepram apud Judaeos, ita ut Mosis soror ipsa eo morbo (Num 12, 10 sqq.) affecta esset, diffusam fuisse constat. Etiam Exod. 12, 38 simul cum Israelitis migrantibus magna miscellanea turba רב ערב et Num. 11, 4 magna colluvies perditorum hominum הָעַם הַזֶּה profecta esse proditur ¹⁾. Auctor Mosem Osarsiphum ex genere Heliopolitano deducens de socero ex On (= Heliopolis cf. LXX) oriundo fortasse cogitaverit. Nescio autem, annon Osarsiphi nomen ex הֲסִרִּיפִּי fictum sit. Sed lex, quam Osarsiph tulit, Israelitarum a Mose lata lex est. Hanc autem narrationem ab altera descriptam esse, non minus ex discrepantia elucet, quam ex consensione utriusque. Nam alterius auctorem altera usum fuisse

1) Knobel. Exod. ad v. 38, p. 121: Mit den Israeliten zog auch ein רב ערב grosses Gemisch d. i. eine zahlreiche Menge verschiedener Menschen, also Leute verschiedner Völker (Jos. 8, 35) z. B. Aegypter (Lev. 24, 10), Araber, Reste der Hyksos (?), welche mit den Hebraern Aegypten verlassen. Diese Nachricht auch Num. 11, 4 beim Jehovisten.

elucet, quod leprosi pastorum antea (c. Ap. I, 14) Hierosolyma pulsorum auxilium petierant et assecuti erant. De modo exitus differunt praeterea leviter narrationes. Non enim pacto inito migrasse Israelitas, sed bello inlato, postquam Amenophis rex in Aethiopiam fugatus rediit, auctor c. Ap. I, 26 tradidit. Neque haec e libris sacris deduci nequeunt. Nam auctorem nostrae relationis ob oculos habuisse putaverim, Judaeos ex ipsorum testimoniis per longum tempus migrationem concupivisse, deinde pactum iniisse, ad finem autem, quum regem promissi poeniteret, a Pharaone igne et ferro pressos esse ¹⁾.

Videmus igitur, Hengstenbergium non immerito simul cum Lysimachi ejusque consortium narrationibus Manethonianas repudiasse et jam p. 12 designavi, nec Lepsius nec Fruinium satis, quae ille de his rebus proposuit, refutasse.

De originatione nominis Salatis a voce hebraica *שֶׁלִיט* risit Fruinius l. l. p. 60, quanquam p. 54 graecam Pentateuchi versionem Manethonis fontem fuisse concessit et hoc modo perrexit: — »Apud Aegyptios et inprimis apud Alexandrinos Manethonis jam aetate de Judaeis, de eorum religione, moribus, historia multa fabulosa narrabantur et quum ipsi Judaei patres suos ex Aegypto in Judaeam demigrasse faterentur, mirum ni sacerdotes hujus exitus vestigium in annalibus quaesivissent; et traditum inventientes, ex Aegypto olim multos viles et impuros homines et erga numina sua impios fuisse ejectos, istos Judaeorum despectorum patres esse statuissent. Manetho quippe Aegyptius sacerdos sine dubio Judaeis, quibus Ptolemaei favebant, inimicus, libens hanc traditionem arripuit, et quamvis veritatis studio coactus *ἀδεσπότης μυθολογούμενα* haec vocet,

1) Knobel Exod. p. 58: Beide Annahmen, (dass Pharaon die Hebräer gutwillig entlassen habe — und — dass die Hebräer ihre Freiheit von den Aegyptern mit Gewalt erkämpft haben) haben auch die hebräische Ueberlieferung gegen sich, welche indessen darin auseinandergeht, dass sie die Hebräer bald eigenmächtig abziehn (Exod. 6, 11), bald vom Könige zu einem von ihm gewünschten Opferfeste entlassen werden lässt. Exod. 3, 18.

tamen occasionem Judaeos increpandi et deprimendi praetermittere non potuit.¹⁾ De nomine urbis Abaris e nomine Hebraeorum l. l. p. 61 dissentit atque ipse deduxit vocem ab *Ἡρών πόλις* Heropolis-*Ἀβάρης*. *Ἡρών* enim divinum esse nomen secundum Hermapionis inscriptionem, in qua Ramesseus Magnus *υἱὸς Ἡρώνος* vocatus sit: eandemque radicem esse in Bar Typhon, *Οὐάρα*, Hophra vel *Οὐάρης* (et *Ἀβυρία*).²⁾ Ratione autem a Fruinio, qui non satis ad lectio videtur, plane aliena *Ἡ*men *Ἀβάρης* vel *Ha-uar* interpretatus est: quae apta, quum Manetho, scribendum erat, lectionis propter consensionem huraeorum praetulisse videatur, nostram opinionem firmaret, nisi Uhlemannus (*Israeliten und Hyksos* Leipz. 1856. p. 77)³⁾ illam nominis *Ἀβάρης* explicationem tanquam vitiosam ac mancā propter duo in hoc verbo neglecta signa vituperasset; ipse vero nomen explicari posse statueret uerse-baki custodia urbis vel cum signo quodam anteposito vigiliarium urbis h. e. in lingua vernacula Wachthaus der Stadt. Contra Brugschium autem, qui Tanim Avarim fuisse con-

1) Ut hanc sententiam refutet, etiam Schulzius p. 61 Manethonem illud nomen sumere potuisse negat ex Veteris Testamenti versione illo tempore in Aegypto pervulgata septuaginta virorum, cum in ea titulus *יְרֵמְיָהוּ* non servatus sed explicatus sit verbis *ὁ ἄρχων τῆς γῆς*. Sed fieri potuit ut juxta hanc versionem verbi *יְרֵמְיָהוּ* lectum sit *Σάλατις*, ut juxta *ἁλλοφύλους* legitur *Φυλιστιεῖμ* cf. p. 56 annot. Praeterea Schulzius l. l. p. 62 sqq. non plane sententiam contemnit, nomen Apachnas regis (ex pastoribus regibus) cf. tab. p. 16 ad nomen Josephi alterum *פְּנַחְסֵן* Genes. 41, 45 (LXX *Ψονθομφανήχ* vel *Ψομτομφανήχ*) referendum esse.

2) Clem. Alex. Strom. I, 22 p. 138, 19 Sylb . . . *Κατέσκαψε δὲ τὴν Ἀθρυρίαν Ἀμωσις κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἰναχον, ὡς ἐν τοῖς Χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος.*

3) Schulse, l. l. p. 79 sq. Quae confusio interpretationum!

endit (Brugsch. *Geographie* I. p. 88 sqq.) etiam Schleidenius ¹⁾, Lepsius et Starkii ²⁾ secutus sententiam, Pelusium vel Philistaeorum urbem antiquitus Avarim a scriptoribus appellatam hocque nomen sacrum Pelusii fuisse affirmavit. Quam ad rem confirmandam unum tantum testimonium Schleidenius in libro Josephi contra Apionem (I, 29) investigavit, quo loco Josephus, studio Manethonis refellendi motus, e capite XXVI Manethonis verba repetiit, sed pro Avari Pelusium usurpavit. Quum vero in ea narratione, quae I, 26 continetur, non de Pelusio verba fiant, verisimile est, Josepho Chaeremonis verba, quae c. XXXII sequuntur, quum Manethonem refutaret, obversata fuisse. Pelusium graecum nomen esse jam supra annotatum est ³⁾, quae ex re Philistaeorum nomen nihil ad Pelusium pertinere elucet: graeca vero etymologia aptissima ⁴⁾ est, quum verbum copticum *Περεμουν*, arabicum *Farama*, syriacum *ܦܪܡܘܢ* eodem modo explicari possit ⁵⁾. Urbis Philistaeorum autem nominis memoriam evanuisse, dicere nemo potest, nisi antea Pelusium unquam urbem Philistaeorum appellatum esse, demonstratum est. Quid vero? Quum prope Nili ostium, cui nomen Pelusiaceum est, Jones et Dares (Herodot. II, 141) a Psammetico colonias adepti essent, inde locum et nomen Graecum ortum esse suspicari licet. Pelusium autem olim Avarim fuisse, conjectura recentiorum est, quae, confusione sententiarum aucta, simpliciore sententiam, Avarim ex nomine Hebraeorum fictam esse, firmat ⁶⁾.

1) *Die Landenge von Sués*. Leipz. Engelmann. 1858. p. 145 sqq.

2) cf. annot. I. p. 7.

3) cf. annot. I. p. 8.

4) *Πηλός* = Schlamm, Koth; *Πελοῦσιον* = urbs in paludibus sita.

5) Schleiden. I. I. p. 150.

6) Schleiden. I. I. p. 152. 153 ipse, numeros a Manethone ad urbis magnitudinem describendam usurpatos veros esse non posse, concessit.

IV.

Vocatur in iudicium, num, quae Hengstenbergius de Manethonianarum reliquiarum aetate statuit, confirmari possint.

Nec de consensu inter Manethoniana atque Apionem, Chaeremonem, Lysinachum intercedente, nec de fictis a Judaeis Graecorum scriptorum sua credibilia reddenda dubitare licet. Itaque Iosephus, qui illam priorem narrationem Manethoniam alteram quoque ab adversario aliquo Judaeorum nomine abuso e priore in suam commutatam, ira permotus et ab impostore se decipi passus, tanquam acciperet et confutaret. Huc accedit, quod non satis narrationem ejusdem auctoris esse, probabile videri potest. Tum iis, quae apud Iosephum c. Ap. 1, 14 leguntur: *ἐν ἄλλῃ δὲ τινὶ βιβλῷ τῶν Αἰγυπτιακῶν Μανεθῶν τοῦτο φησιν* etc. et antea: *ἐν ἄλλῃ ἀντιγράφῳ οὐ βασιλεῖς σημαίνεσθαι* (Ἰχσως), diversas Manethonis recensiones fuisse et diversos libros docemur: quae verba, de quibus multa disputatio ²⁾ est, mihi persuasum est, illustrari posse ex iis, quae Ewaldius ³⁾ ad librum Esther observavit, hunc librum a permultis lectum, auctum, denique, ut nunc legitur, constitutum esse ex signis clarissimis elucere. Unde idem, quod

1) Cf. p. 26 et 48 sq., ubi de discrepantia narrationum disputatum est

2) Collectae sunt sententiae a L. Schulzio l. l. §. 4 p. 14 sqq.

3) Ewald. Gesch. d. V. Israel III, 2 p. 264 annot. 1. Man sieht es besonders aus den Handschriften der LXX und der Itala; zwei verschiedene griechische Bearbeitungen hat so eben O. F. Fritsche in dem Buche *ΕΣΘΗΡ* Turin, 1848 wiederherzustellen gesucht; auch die Handschrift des Flav. Iosephus hat manches eigne. Man kann diese spätern Veränderungen nicht allein aus den von Hieronymus und Luther wieder abgesetzten grössern Zusätzen erkennen, da sie theilweise noch weiter greifen. Dazu kommen endlich die vielerlei Umschreibungen und Vermehrungen, welche das Buch noch später erfuhr: wie man aus den Targum's und andern jüdischen Büchern sieht cf. annot. 4.

cum hoc libro, cum nostris fragmentis factum esse concludo. Qua de re etiam Boeckhius nobiscum consentit ¹⁾. Sed quaeritur, num prior quoque narratio Manethonis falsa sit. Quum nulla sint adiuncto testimonia de nostris fragmentis priora quam Josephi, difficillimum est controversiam dirimere, nisi forte speramus, Manethoniana Josephi fragmenta, per illa, quae apud Africanum et Eusebium leguntur, confirmatum iri. Sed comparata monumenta a Lepsio perquisita ipsa docent, hoc modo viam consilii inveniri non posse, et Josephi potius verba fontem esse, ex quo patres ecclesiastici hauserunt. Josephus enumerat c. Ap. I, 15 a Thetmose rege, sub quo Judaeos ex Aegypto exiisse vult, usque ad Amenophim, sub quo secundum Jos. c. Ap. I, 26 Judaei migrasse feruntur, (Tethmose incl. Amenoph. exclus.) sedecim reges. Hi reges fere iidem etiam apud Africanum et Eusebium utpote dynastiam duodevicesimam efficientes reperiuntur. Dynastia undevicesima autem eosdem habet quatuor reges novissimos dynastiae duodevicesimae, cum Lepsius in monumentis comparatis reges (cf. tab. p. 4) Ramessu I, Sethi I, Ramessu Miamun, Menephthah (Amenophim), Sethi II reges dynastiae undevicesimae fuisse doceat ²⁾. Qua re primum reges falsos apud Africanum et Eusebium in dynastia XVIII reperiiri, deinde patres ecclesiasticos Josephum negligenter exscripsisse, arguitur. Unde igitur illud mendum? Josephus nullas dynastias numeravit, quod constat, si textum sine ulla praejudicata opinione examinamus ³⁾. Josephi enim per seriem illam regum Manethonianam, Judaeos trecentis et nonaginta tribus annis ⁴⁾ ante Danaum Argos migrantem exiisse, intererat probare.

1) Boeckh Manetho u. d. Hundsternper. I. I. p. 686 (cf. Mueller fragm. hist. Graecor. II, p. 568): Nach Josephus Meinung hat sie Manetho selbst eingeschaltet, ich vermüthe vielmehr, diese gewährlose Ueberlieferung ist von einem andern den Juden zum Possen eingeschoben worden.

2) Chronologie der Aegypt. I, p. 330 sqq. 535 sqq.

3) cf. Fruin. I. I. p. XXXIII.

4) Josephus a nonnullis cf. C. Mueller I. I. II. p. 514. 574) ac si non recte annos regum consummaverit accusatus est, quum

Enumerat ergo reges dynastiarum XVII et XVIII. Africanus et Eusebius autem e Josepho reges tanquam ad eandem dynastiam pertinentes receperunt et ex alia Manethonis recensione alias dynastias adjecerunt. Hoc igitur modo quatuor novissimi reges dynastiae XVIII ad initium dynastiae XIX repetiti vel quatuor primi reges dynastiae XIX ad finem dynastiae XVIII positi sunt. Unde magis etiam ab Africano et Eusebio hoc loco Josephum plane exscriptum esse apertur- enim nullas dynastias Jose- phus statuit, licentia, in- ue dynastia reges pastores ponere vellet, erat data. em Africanus pastores reges in dynastias XV. XVI. uuit. Apud Josephum enim legerat, reges pastores, posteros Aegyptum in sua potestate habuisse quin- ndecim annos, a Thebaidis autem ac reliquae Aegy- bellum contra eos conflatum esse. Quod tempus ita Africanus in dynastias illas commutavit, ut reges pastores regnantes faceret per tres dynastias et juxta eos in dynastia XVII reges Thebaeos, videlicet reges Thebaidis Josephi, nominaret. Quae res eo firmatur, quod apud Eusebium P. E. X, 13 explicatio Josephi de Hycsosis ex Africano excerpta continetur, ceteris, quae antecedunt, praetermissis. Haec enim Africanus jam excerpterat in Chronicis, in quae nomen Hycsos non recepit, quia id difficilius explicatu, brevius autem erat versionem Josephi tenere »pastores reges.« Hos autem Judaeos fuisse Josepho non crediderunt neque Africanus neque Eusebius, quum id in dubio esset (Josephus ipse tradidit sententiam, Hycsos esse Arabes) ipsique alia chronologiae ratione uterentur. Eusebius enim statuit tempus Judaeorum exodi sub rege Acenchere,

numerus verus sit 333 (rotundus), Josephi autem 393. At legitur 393 annis ante Danaum vel Armaim, fratrem Sethi migrantem. Sethi autem annos Josephus computavit, quamquam non apposuit. Reperis autem illum (τον καὶ Παμεσσῆν) apud Africanum in dynastia undevicesima regem quartum (ὁ Παμεσσῆς ἐστὶ ξ'). Ergo $333 + 60 = 393$ annorum. Hac re iterum confirmatur, Josephum secundum dynastias haud numerasse. Simul consensio inter Josephum et Africanum hic constituitur.

us aetate se praebuisse Mosem Hebraeis ab Aegypto ex-
citis¹⁾. Africanus Mosem sub rege Amosi posuit²⁾, qui
pondet regi Tethmosi apud Josephum. Patres ecclesiastici
multas computationes opinionisque de exitu³⁾ reperiebant,

- 1) Addit Syncell. Chronogr. 62 C. 69 C. 71 D. *Μόνος Εὐσέ-
βιος ἐπὶ τούτου λέγει τὴν τοῦ Ἰσραὴλ διὰ Μωσέως
ἐξόδον, μηδενὸς αὐτῷ λόγου μαρτυροῦντος, ἀλλὰ καὶ
πάντων ἐνατιουμένων τῶν πρὸ αὐτοῦ, ὡς μαρτυρεῖ.* Jo-
sephum Jacobi filium ponit Eusebius sub pastoribus regibus cf.
Bunsen l. l. III, p. 15 sqq. Eusebius, ut jam Syncellus nota-
vit, in dynastia XVII pastores reges posuit, ut cum Chrono-
graphis christianis consentiret, cum illi fere omnes statuerent,
Josephum sub Apophi ad regni gubernationem pervenisse.
- 2) Syncell. p. 62 B, 70 A, 72 A: sed sive Africanus, sive Syn-
cellus dubitat Mosem in hoc loco ponere, quum sua tempo-
rum computatio ab hac opinione discrepet cogatque (*ὡς δὲ
ἡ παρούσα ψήφος ἀναγκάζει*) ut eo tempore Mosem adhuc
juvenem fuisse statuamus. Quum autem non facile cognita
sit, quid Syncellus, quid Africanus scripserit — legitur enim:
Δεύτερος κατὰ Ἀφρικανὸν κατὰ τὴν ἡ' δυναστείαν etc.
Syncell. 62 B, 70 A, 72 A — dubium est, utrum verba:
*ἐφ' οὗ Μωσῆς ἐξῆλθεν ἐξ Αἰγύπτου, ὡς ἡμεῖς ἀποδει-
κνύμεν, ὡς δὲ ἡ παρούσα ψήφος ἀναγκάζει* etc. Africani
sint an Syncelli, nisi forte sequimur Perizonium (Aegypt. ori-
ginum etc. investigatio p. 311 sqq.), qui Amosim et Tethmo-
sim diversas esse lectiones, Justinum Martyr. (Exhort. ad Graec.
p. 10) autem et ex eo Africanum ea, quae Manetho et Apion
dixissent de pastorum exitu, ad Judaeorum exitum sua inter-
pretatione retulisse vult. Quando Africanus Josephum, Jacobi
filium, posuerit, cum apud Syncellum non doceamur, verisimile
est, Africanum Flav. Josephum secutum pro Tethmose secun-
dum Justinum Amosim posuisse, nisi illa lectio Syncelli est.
- 3) Sec. Joseph. c. Ap. I, 14 Tethmosis rex exitus, ibidem I, 26
Amenophis, ibid. I, 32 sec. Charemonem Amenophis, ibidem
I, 34 auctore Lysimacho Bocchoris rex. Sec. Polemonem Eu-
seb. P. E. X, 10 Apis Phoroneo natus; sec. Ptolemaeum
Mendesium (Tatian. or. ad Graec. c. 59, Euseb. P. E. X, 10,
Clem. Alex. Strom. I, 22) Amosis Inachi temporibus. Etiam
Apion his locis exitum sub Amosi Inachi temporibus statu-
isse dicitur, quod non consentit cum Josepho c. Ap. II, 2 (vid.
Perizonii sententiam p. 56 annot. 2) nisi forte Amasis ille ab
Apione designatus fuit is, qui secundus rex a Psammeticho

ut de Josephi via ac ratione facile decedere possent et suam quisque sequerentur, praesertim quum Josephus ipse duas Manethonis ipsius opiniones traderet. Deinde autem ratione, qua Josephi relatio commutata est, a patribus videmus hunc exscriptum esse. Salatim commutaverunt in Saitem, quia Saïs notus iis in Aegypto locus erat. Quam ob rem etiam pro Sethroïte nomo posuerunt nomen Saïticum. Porro reperimus sententiam a Josepho traditam, Hyc... esse. Patres loco Arabum Phoenices assumerunt... (σιλεις), quia juxta Judaeos in Syria habitabant Phoenices nomine magis eos a Judaeis distinguebant. Commisit... tiones Manethonianas apud Josephum, nam οἱ καὶ... λον ¹⁾ ex narratione c. Ap. I, 26 depromptum est, ... nophis e Memphi in Aethi... opiam fugisse fertur. In... nde explicari posse videtur, si de majore quadam narratione cogitamus, ex qua brevior extracta est. Cum enim hi pastores alias res gessissent, tum etiam Memphim occupaverunt. Denique Eusebius ποιμένας βασιλεις esse dicit ἀδελφούς, id quod comprobat, Eusebium verborum Josephi mutandorum conscium sese excusandi causa reges pastores nominasse ἀδελφούς i. e. propinquos ²⁾ Judaeorum.

post Nechonem regnavit, in monumentis Aahmes cf. Syncell. p. 75 D. ad Dyn. XXVI: De Amasi regnante post Uaphram, ὃ προσέφειγον ἀλούσις ὑπὸ Ἀσσιρίων Ἱερουσαλήμ οἱ τῶν Ἰουδαίων ὑπόλοιποι. Quae confusio vix credibilis est.

1) cf. οἱ καὶ ἐν τῷ Σεθροῖτη νομῶ πόλιν ἔκτισαν, ἀφ' ἧς ὀρμώμενοι Αἰγυπτίους ἐχειρώσαντο. Ad hoc ἐχειρώσαντο cf. Joseph. c. Ap. I, 14 χειρώσασμενοι.

2) Ἀδελφοί non ut Movers I, p. 35 vult in ἀλλόφυλοι mutandum esse credo; ἀλλόφυλοι haudquaquam usitatum apud vulgus nomen Philistaeorum erat, sed interpretatio verbi סִתְשָׁלָף a viro docto facta. In Pentateucho enim, cujus versio prima confecta est, utique סִתְשָׁלָף vox per Φιλιστιειμ vertitur, in iis demum libris, qui posterius translati sunt, legitur ἀλλόφυλοι, quum doctarum interpretationum multitudo cresceret. Reperire enim potes locos ejusmodi interpretationum similes alios v. c. Amos 9, 7: יִרְמָה וְיִרְמָה! Σύροι ἐκ βόθρου. Loc. apud Zakarj. 9, 6, ubi ἀλλογενεῖς opponuntur Philistaeis

Jam vero si patres ecclesiastici, ita, ut explicatum est, Josephum exscripsisse videntur, fieri non potest, ut e fragmentis Manethonianis ab Africano atque Eusebio servatis, quid in fragmentis apud Josephum repertis Manetho revera proposuerit, eruatur ¹⁾.

Neque aliunde verum repeti posse arbitramur. A Manethone vero utramque narrationem, de qua disputatur, conjunctam esse, multi haud sine specie veri censuerunt. Quae enim de Manethonis scriptoris historici indole p. 17 sqq. exposuimus, nihil impediunt, quominus a Manethone utraque narratio bona fide ad Judaeos referatur. Huc accedit, quod p. 45 sqq. progressum calumniarum in relationibus Manethonianis scriptorumque ejus generis laudatorum observare licet. Quas ortas esse calumnias, postquam Judaei occupatis ipsorum finibus per Macedones cum Graecis sese commiscuerunt, supra jam notatum est. Quod autem Judaei, quam primum Ptolemaei Aegypti imperium obtinerent, gratia regnantium usi sunt, ex conditione politica, ut ita dicam, rerumque natura effectum esse videtur. Nam Judaeorum terra semper contentioni inter vicinas nationes potentiores materiem praebuit. Ptolemaei enim, quum Aegyptum occuparent, contra Judaeos eandem, quam veteres Aegyptii regendi, rationem sequi coacti erant, qua, ut Aegyptii contra Assyriorum Persarumque reges, ita ipsi contra Seleucidas amicitiam sibi Judaeorum pararent necesse erat. Quod quidem (cf. p. 38) usque ad Ptolemaeum Physconem aut Philopatorem esse factum etiam ex litteris ad id tempus et a Judaeis et de Judaeis editis videtur apparere. Ut enim Judaeorum sese Graecis aliisque gentibus ostentandi studium paullatim ortum aevo superiorum Ptolemaeorum modico sese continuit fine — tunc enim Pentateuchum in graecum convertere satis habebant — ita nullum

ἀλλοφύλοις nihil nisi apud doctos tantum hanc etymologiam maxime usitatam fuisse docet. Sin autem Moversii conjectura vera esset, eo magis Eusebii traditionem de pastoribus regibus post Pentateuchi versionem demum ponendam esse, compertum haberemus.

1) Meae similem sententiam probavit Schulze l. l. p. 37 — 59.

reperis de Judaeis maligne scribentem, nisi e Josepho (c. Ap. I, 23) querente: «Hicronymum, Hecataei aequalem, Antigoni regis amicum, Syriae procuratorem, scriptorem successorum Alexandri historiae nequaquam Judaeorum in historia sua meminisse, licet paene in eorum locis enutritus esset, colligere velis, historiam Judaeorum fere omnino non curasse Graecos scriptores. Sunt tamen plures, apud quos non solum in Judaeos et honorifica de iis commemoratio est

Primum enim de Hecataei Abderitae a Photio excerpto e Diodori libri C. Mueller I. I. II p. 384 sqq. verba fecerit, produco: Phot. XL), ait ille, quin ex eodem Hecataeo, quem in Asiae et Hyperboreorum historia Diodorus adhibuit, narrata nulla jam superest dubitatio. Multa quidem in his erant, sed ita tamen, ut iis ipsis comprobetur, narrationem a Graeco homine, non a Judaeo esse profectam. Abrahami vides ne verbo quidem mentionem fieri, sed ita narrationem adornatam esse, ut Moses primus quasi gentis auctor putandus sit, neque singularis de Judaeis liber, sed digressio Aegyptiis historiis attexta coarguatur. Fortasse in eodem opere de Judaeis Hecataeus locutus est, uti illo loco, quo de Ptolemaeo in Syriam contra Demetrium expeditionem faciente dicendum erat. Neque quidquam est, quod cogat, ut quae Josephus de Hecataeo cum rege in Syria versato narrat, omni fundamento carere statuamus. Denique honorifice Hecataeum de Judaeis sensisse vel ex Diodoro colligas libenterque hoc ego largior, quum a reliquis philosophi nostri studiis explicationem facile admittat. Quae quum ita sint, nihil miramur, cur Hecataei potissimum nomine scriptisque Judaeus Graeciensis abusus sit ¹⁾. Is igitur quae in Aegyptia historia de gente sua re-

1) Exstant apud Josephum c. Ap. I, 22 verba Hecataei, quae si cum iis, quae in Exc. Phot. continentur, comparaveris, facile intelliges, ea verba, quae Josephus suis verbis recitat cum iis consentire, quae in Exc. Phot. reperis speciemque veri praese ferre: esse autem ea, quae Josephus ex Hecataei ore profert, valde similia aliis Judaeorum commentis sub falsis nominibus editis. C. Mueller alia argumenta profert, quibus docet

it excerptis eaeque pro consilio suo interpolata vel mutata
 lrisque commentis aucta, tanquam peculiarem Graeci auctoris
 Judaeis libellum divenditasse videtur.

Neque vero apud Megasthenem (Clem. Alex. Strom. I, p.
 2, 2 ed. Sylb.) Seleuci aequalem vel apud Polemonem (Jul.
 ican. ap. Euseb P. E. X, 10) secundum Suidam aetate Pto-
 maei Epiphanis (204-188) florentem quidquam invenimus, quod
 idiam contra Judaeos prodiderit et ipse Agatharchides (Jos.
 Ap. I, 22) tutor proventa aetate regis juvenis vel pueri tem-
 ibus Ptolemaei VI (175-146) rem memoriae prodidit, quam ipse
 ephus esse gestam concedit. Jam vero quum narratio Mane-
 niana prior (Jos. c. Ap. I, 14) satis honorifice de Judaeis
 lat — Manetho enim Judaeis magnam antiquitatem tribuit, eos
 nde in Aegyptum venisse, ex Aegypto iterum migrasse con-
 it, quae omnia Josephus c. Ap. I, 16 satis effert — superiore
 te, qua Manetho floruit, compositam eam esse credibile est.
 e a Manethone praesentem Judaeorum conditionem spectante
 uot epitheta ut τὸ γένος ἄσσημοι καὶ καταδρασάσαντες in
 ratione intexta esse a superbo Aegypto sacerdote alienum
 videtur. Quum autem aevo Ptolemaei Philadelphi regis in
 aeos magnus esset favor regumque magna in litteris prae-
 ens vis, quam maxime honorifice de Judaeis sacerdos noster
 eruit. Multo magis vero Manethonis narratio apud Josephum
 Ap. I, 26 Chaeremonis et Lysimachi indolem prodit, unde
 iges, posterioris aetatis hoc esse opusculum. Sed utcunque
 est, non admodum interest quaerere, quinam quando narra-
 es nostras composuerint, cum id illustrare non satis liceat,
 is scire cupimus, quid in iis veri insit.

Hecataeum de Judaeis verba fecisse. Nam Graecos tunc re-
 ligione dissoluta ad Judaeorum cultum confugisse ideoque He-
 cataeum quoque de Judaeis eorumque legibus ac moribus plura
 exponere merito potuisse. Deinde autem conferas ea, quae
 Exc. Phot. XXXIV traduntur, cum iis, quae in libro XL le-
 guntur, Antiochi Sidetae aetate gravissime in Judaeos conjici-
 untur convicia, quum e contrario superiore aetate Hecataeus
 honorifice de iis locutus esse videatur.

**Quid veri historiarum scriptor e fragmentis nostris
haurire possit.**

Hengstenbergius omnia, quae de Judaeis a Manethone prolata sunt, e Vetere Testamento deduci posse vel fabulas ab impostoribus fictas esse monstravit, sed longe modum excessisse videtur, quod hycsosorum populum, qui a Manethone cum Judaeis confundi, ad veram historiam Aegyptiorum pertinere conimus, de voce Ἰκσος neque alii scriptores, qui post eum de hoc populo consenserunt. Josephus enim duas annectit etymologias: reges pastores et captivos pastores; alii censuisse Hycsosos Arabes, alii Phoenices; hos controversiam iniisse verisimile est cum iis, qui Hycsosos ad Judaeos spectare volebant. Herodotus nomen non commemoravit, posteriores plane omiserunt, ut Diodorus. Neque monumenta de illo quidquam produnt. Huc accedit, quod vox diverse scripta est. Lectiones apud Eusebium et Josephum sunt Ὑκσως et Ἀκσως (Joseph) hycusos (Euseb. Armen). Qua de re in diversissimas sententias discedunt viri docti nostri: Rosellini (I monumenti dell'Egitto Mon. St. Tom. I, p. 175-77) fuisse Hycsosos Scythas, Movers l. l. p. 35 sqq. plane alios ac Judaeos, gentes Cananaeorum, quae vicesimum inter et decimum sextum saeculum ante Chr. n. Aegyptum occupavissent — Lepsius l. l. p. 385 sqq. gentes Arabum, quae quoties fames in desertis fuisset ad Aegyptum accedere frumenti emendi causa soliti essent. Similia accidisse temporibus recentioribus sub imperio Arabum in Aegypto: Maqrizi apud Quatremère Mem. Knobel (Völker-
tafel der Genesis p. 208) Amalecitas¹⁾; Saalschuetz (l. l. II, p. 95 sqq.) Gathaeos ideoque Philistaeos; Fruin l. l. p. 73 sqq. Jebusaeos, Emoraeos et alios fuisse Hycsosos censuerunt cf. etiam

1) Cf. Knobel Exod. u. Levit. p. 2 sqq. ad v. 8 sqq. eod. loco p. 113 (sub 3) sqq. Philistaeos c. Ap. I, 26 designari iudicat.

Boeckh l. l. p. 676. 677. Bunsen III, 9 sqq. — Ewald autem complectitur omnes sententias autumans Hycsosos fuisse Judacos et alias gentes semiticas, quae circa illa antiquiora tempora generalem demigrationem in Aegyptum et ex Aegypto fecissent. Knoetelius numerum conjecturarum auxit. cf. p. 10. annot. Neque e lingua coptica satis deduci vox Hycsos potest, quod τὸς quidem pastorem, minime autem hyk regem indicat, hyk contra «cinctum» vel «armatum» significat. Vox Hyksos potius nugae philologorum suspicantes nos facit, ut multae aliae in nostris et aliis fragmentis sunt nugae, ut Abaris descendens a nomine Hebraeorum, Salatis ab שָׁלִיט, Osarsiph ab ὩΣΕΦΩΣ (?) Tisithen pro Mose, Hierosyla pro Hierosolyma, Peteseeph pro Josepho, Sabbatha a Sabbathosi, Hierosolymus ac Juda duces Judaeorum ut Danai et Argi e carminibus Homeri deducta nomina (cf Thucyd B.P.I, 3); Judaeorum (Tacit. Hist. V, 1) nomen descendens ab Ida monte, Hierosolyma ab «ἱερὸν Σαλομῶνος» (Eupolem.) aliaque. Quae res comprobatur eo, quod vox Hycsos e lingua sacra et e lingua vulgari composita esse dicitur ¹⁾, ita ut suspicio nobis injiciatur, pastorum regum nomen non esse versionem vocis Ὑκσως sed ludicram quandam compositionem illius denominationis.

Sed quum et haec opinio in dubium possit vocari, speramus alia nos expeditum iri ratione ex hac confusione. Nuperrime enim vir doctissimus H. Brugschius novum monumentum ad aetatem, ut opinatur, Hycsosorum populi pertinens exposuit: vide librum inscriptum: Zeitschrift f. d. Deutsche Morgenländische Gesellschaft 9. Band, II. Heft p. 200 sqq. Fragmentum quoddam exstat in papyris, quod detexit Vicecomes de Rougé et in linguam vernaculam ita l. l. vertit H. Brugschius: Factum est, ut Aegypti terra in potestatem hominum seditiosorum veniret neque eo tempore, quo haec evenerunt, rex fuit. Sed sola in

1) Jos c. Ap. I, 14: τὸ γὰρ Ὑκ καθ' ἱερὰν γλῶσσαν βασιλέα σημαίνει, τὸ δὲ ΣΩΣ ποιμὴν ἐστὶ καὶ ποιμένες κατὰ τὴν κοινὴν διάλεκτον καὶ οὕτω συντιθέμενον γίνεται ὙΚΣΩΣ.

Aegypto superiore regnabat Raskenen rex. Homines autem rebelles in Heliopoli fuerunt eorumque Dux Apepi in Ha-uar urbe. Ex tota vero regione coram eo venit multitudo servilia ministeria persolvens offerensque optima quaeque, quae Aegyptus inferior gignit. Atque Apepi rex dominum reddidit deum Sutech neque alicuiquam unquam deo serviebat, qui in Aegypto erat . . . Sutech deo construxit templum pulcherrimum et perdurans opus.¹ Haec sunt quae ex hieratica lingua in linguam vernaculam convertuntur. Eodem documento similia vel eadem, quae a Manethone de Hygypto Aegyptum invasione apud Josephum, Africanum et Apodita sunt inesse, vult²), Apepi enim regis memor Apophis nomine, qui in intercalariis Manethonianis aegypti postremus dynastiae XV pastorum regum, apud Eusebium (Iam Armenium) postremus dynastiae XVI numeratur. Eusebius autem ipse dicit Syncell. 69 C. sub Apophi rege Josephum Aegyptum imperio tenuisse. Praeterea alius nuper detectus est fons, qui cum Africano consentit, id quod Brugschius exposuit, sub quo rege Aegypto pastores reges expulsi essent; non enim Tuthmosi III secundum Manethonem sed Ahmesem Avarim urbem expugnasse, novo hoc documento affirmari. Nam regem, qui pastoribus regibus intulisset bellum, Raskenen in monumento, Ahmesis, primi regis dynastiae XVIII, antecessorem nuncupari (sic in inscriptione legi in sepulcro Ahmesis insculpta, exponit de Rouge, *Memoire sur l'inscription dans le tombeau d'Amès*). Ahmesem autem delevisse Mena, ad quod nomen Brugschius addidit e terra Pun. Quum Mena coptica pastorum appellatio sit, verbis illis compositis *Φοινίκας ποιμένας βασιλεις* indicari. Simili modo voce Sutech singularem Typhonis dei formam, nomine urbis Ha-uar urbem ossium significari, quod proxime accedit ad ea, quae Manetho

1) Papyr. Sallier Num. I Musei Britannici. (publ. in *Select. papyri in the hieratic character from the collection of the British Museum*. London 1841 in tab I—IX.).

2) cf Uhlemann *Israeliten u. Hyksos* Leipz. 1856 p. 77 qui hoc nomen explicavit: *Aspepic*. Leps. *Chronol.* p. 53 repudiat sententiam, Apepi cum Apophi congruere.

aqud Josephum de urbe Avari prodiit: Ἐστὶ δὲ ἡ πόλις κατὰ τὴν Θεολογίαν ἄνωθεν Τυφώνιος cf. πόλιν καλουμένην ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Θεολογίας Ἀύαριν.

Quae omnia quanquam ad verisimilitudinem accedunt, fides tamen interpretationis documenti, quum hieraticam linguam nesciamus, penes aucorem est vixque a nobis impetrare possumus, quin Brugschium captum studio lucis huic rei afferendae et interpretationem et expositionem documenti hieratice scripti suscepisse auguremur. Neque intelligimus, cur nomen Hycsos non commemoratum nedum expositum sit. Hanc tamen lucem quaestioni nostrae allatam esse investigato documento hieratico putaverim, nobis ea quae Manetho de Hycsosis protulit ab iis, quae ad Judaeos pertinent, separanda esse; qua re efficitur, ut vere Hengstenberg Josephi Manethoniana ad Judaeos respicere eorumque ex libris repetenda esse demonstrasse concedamus, improbemus autem vel certe assensum nostrum cohibeamus, quod ille inscitius illam de Hycsosis narrationem simul cum Manethonis de Judaeis expositione utpote Aegyptiorum traditiones proferente sprevit. Satis dubia relinquitur quaestio, quam nec documento Brugschii ad lucem adduci posse querimur, quamquam spes certioris cognitionis maxima excitata est. Hoc tamen constat, Manethonis narrationes de Judaeis cum iis, quae nomen Lysimachi, Chaeremonis, aliorum prae se ferunt, ad Judaeos pertinere inepteque Hycsosos Judaeis mixtos esse. Quae res si per eas quas attuli rationes clarior facta est, satis habeo.

OF 100
21/11/1878

Corrigenda.

Pag.	lin.	32	lege	Ἀμμενεδθῆς
"	6	"	7	"
"	13	"	20	"
"	15	"	2	"
"	17	"	annot. 2	"
"	21	"	ultim.	"
"	25	"	antepenult. del.	"
"	—	"	ultim.	"
"	26	"	27	"
"	27	"	ult.	"
"	— ann.	"	5	"
"	28	"	"	"
"	29	"	24	"
"	42	"	21	"

Stanford University Libraries

3 6105 016 075 686

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

--	--

